הלכה · מחברי זמננו

הלכות סעודה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הלכות סעודה

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הלכות-סעודה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דברי פתיחה 6
הלכות נטילת ידים לסעודה 8
לתועלת המעיינים 8
מצות נטילת ידים 8
כוונה בנטילה 8
מאיזו כמות לחם נוטל ידיו? 9
חזר בו מלאכול לאחר שנטל ידיו 9
נטילת ידים לאכילת עוגות 9
שיעור המים לנטילה 9
זמן ניגוב הידים 10
איסור דיבור משעת הנטילה 10
כלי לנטילת ידים לסעודה 10
ניגוב הכלי 10
נטילה מכלים שונים 10
נטילה מכח אדם 11
נטילה מהברז 11
המים הפסולים לנטילה 11
נטילה ממי הים 11
סדר הנטילה 11
כיצד יבואו המים על הידים? 12
המקום הכשר לנטילה 12
חציצה בנטילה 12
נגעה ידו באחר 12
שהייה בין הנטילה להמוציא 13
נטילה למאכיל אחרים 13
נכנס לבית הכסא קודם הסעודה 13
טינוף ידיו בסעודה 13
דין מים אמצעים 14
מאכלי בשר אחר מאכלי חלב 14
מאכלי בשר אחר שתיית חלב 14
מאכלי בשר אחר דגים 14
נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה 14
שבעה משקים 14
אופנים לפטור מהנטילה 14
מדיני בציעת הפת, ועל איזה פת מברכים 15
סדר בציעת הפת 15
מאכיל לבהמה 15
מצה 16
לחם מטוגן 16
פת הבאה בכיסנין 16
פירוש פת הבאה בכיסנין 16
עיסה עם מיני מתיקה ותבלינים 17
עיסה עם חלב 17
פיצה 17
קביעות סעודה על עוגות 18
לחמניות מתוקות 18
קביעות סעודה על אטריות 19
בדין הטועה בברכות 19
שתה בלא ברכה 19
אכל בלא ברכה 19
ברכה בטעות 20
אורח שאינו מברך 20
ההנהגות בסעודה ובחיי היום יום 20
שכל כוונותיו יהיו לשם שמים 20
ביזוי אוכלים 22
חשש סכנה 22
בריאות הנפש והגוף 23
ברכת היין 24
ברכה ראשונה ואחרונה 24
שבת חתן 24
יין שבתוך הסעודה 25

דיני הפסק באמצע האכילה 25
מקום הברכה 25
הפסק באכילת פת או עוגה או פירות משבעת המינים 25
הפסק באכילת פירות שאינם משבעת המינים או בשתיית משקים 25
זה לא הפסק 26
השאיר חברים 26
ברכה אחרונה 27
סוף זמן ברכה אחרונה על מאכל 27
סוף זמן ברכה אחרונה על משקה 28
הפסד מצוה - ברכה 28
מאה ברכות בכל יום 28
חיוב מצות מאה ברכות 28
נשים 30
אכילה קודם הסעודה 30
דברים הבאים בתוך הסעודה 31
משקים שבתוך הסעודה 31
מאכלים שבתוך הסעודה 31
קינוח סעודה 31
קומפוט 31
גלידה או ג'לי 32
עוגה לקינוח סעודה 32
פירות לקינוח סעודה 32
הסרת מפה 32
דברי תורה בתוך הסעודה 33
דין מים אחרונים 33
מים אחרונים חובה 33
כמות המים 34
מקום הנחת המים האחרונים 34
אכילה אחר מים אחרונים 34
איסור דיבור 34
הסרת הסכין מהשלחן 34
מדיני זימון 34
זימון בשלשה או בעשרה 34
אכילת פועלים יחד 35
אכילת בני הישיבות יחד 35
למנוע ביטול תורה 35
מי המזמן? 35
צירוף לזימון באכילת פירות או ירקות .. 36
צירוף לזימון אחר גמר אכילה 36
צירוף לזימון אחר מים אחרונים 36
זימון כשעדיין חלק אוכלים 36
צירוף קטן לזימון 36
צירוף נשים לזימון 37
צירוף מחלל שבת לזימון 37
השומע זימון 37
מדיני ברכת המזון 37
מן התורה 37
הברכה בכוונה 37
המקום לברכת המזון 37
שינוי מקום בסעודה 38
ברכת המזון מיושב 38
"מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן" 38
עניית 'אמן' באמצע הברכה 38
להשמיע את הברכה לאוזניו 38
איסור מלאכה בשעת הברכה 38
שיעור כמות 'כזית' 39
המסופק אם ברך ברכת המזון 39
חיוב הנשים בברכת המזון 39
נאמנות האשה 39
נאמנות הקטן 39
נוסח ברכת המזון הקצר 40
עד אימתי סוף זמן ברכת המזון? 40

עיכוב הברכה בסעודות גדולות 40
בהיתר ולא באיסור 41

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל מחבר**

נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה, מאה ברכות, זימון, ברכת המזון ועוד...
סיון ה'תשס"ט

דברי פתיחה

שנו חכמים בגמרא (ברכות דף לה עמוד א), אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל [נָזַל]. ומה תקנתו? ילך אצל חכם וילמדנו הלכות ברכות, כדי שלא יבוא לידי גזילה.
ועוד אמרו שם, אמר רב יהודה פסוק אחד אומר, "**לה' הארץ** ומלואה", ופסוק אחר אומר, "השמים שמים לה', **והארץ נתן לבני אדם**". ולכאורה זה סותר, כי בתחלה אמר שהארץ לה', ואח"כ אמר שהארץ נתן לבני אדם. אלא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. והיינו, שקודם הברכה, הארץ על כל מיני מאכליה שייכים לבורא עולם, אבל באמירת הברכה אנו מקבלים רשות מבורא עולם לאכול את המאכלים, ואז הם שלנו, ועל זה אמר, "והארץ נתן לבני אדם".
ובמסכת בבא קמא (דף ל עמוד א) אמר רבא מי שרוצה להיות חסיד ילמד הלכות ברכות. וכבר השתבחו חכמים (ברכות דף לח עמוד א) על אחד החכמים שאדם גדול הוא 'ובקי בברכות הוא'. נמצא שאת השבח שמצאו להדגיש שהוא אדם גדול, בזה שהוא בקי בברכות.
כי הנה באמת ענייני ברכות חמורים הם עד מאוד, ואם אדם לא ילמד את ההלכות ולא יהיה בקי בהם, אין ספק כי כשול יכשל, כי פעמים כשהוא מסופק בהלכה אם לברך או לא, הלוא אם יברך, יכול להיות שהוא מברך ברכה לבטלה, ולדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך הרי הוא עובר על לאו מן התורה של 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשוא', ומבואר במסכת שבועות (דף לט עמוד א) שכל העולם כולו הזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בהר סיני 'לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא', וחמור לאו זה מכל עבירות שבתורה כמבואר שם. ואם יאמר שאם כן מחמת זה, לא יברך, נמצא שאכל בלא ברכה והרי הוא בחשש גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל כמבואר במסכת ברכות (דף לה עמוד ב) אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל, שנאמר 'גוזל **אביו ואמו** ואומר אין פשע, חבר הוא לאיש משחית'. ואין

אביו אלא הקב"ה, שנאמר 'הלא הוא **אביך** קנך'. ואין אמו אלא כנסת ישראל, שנאמר 'שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת **אמך**'. מאי חבר הוא לאיש משחית? אמר רבי חנינא בר פפא, חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. ע"כ. נמצאנו למדים כי הלכות ברכות, הן בבחינת 'אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי', אוי לו אם יברך ואוי לו אם לא יברך. אשר על כן חובה קדושה על כל אחד ואחד ללמוד את ההלכות היטב לבל יכשל חס ושלום. וכבר אמרו חז"ל (ברכות דף נ עמוד א) מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא או שהוא בור.

והריטב"א שהיה מגדולי רבותינו הראשונים לפני כשבע מאות שנה, כתב בתחילת ספרו להלכות ברכות, כמה חמור הדבר אם אדם לא מברך, ולעומת זאת כמה גדלה מעלתו של המברך, אשר מושך לכל העולם חן וחסד, ועליו נאמר גומל נפשו איש חסד, ולכן תחילת כל דבר, ראוי לאדם ללמוד וללמד לבניו ותלמידיו סדר ברכות, כדי שלא יבואו לידי מעילה וישחיתו ויתעיבו עלילה, מפני שזה דבר חמור מאוד. ע"כ. והביאו בהקדמה לספר ברכת ה' להרה"ג הרב משה לוי זצ"ל.

נאמר בנביא עמוס (פרק ח פסוק יא), הנה ימים באים נאום ה' אלוהים, והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דבר ה'. זכינו שבדורותינו מתקיימת הנבואה הזאת, ורבים רבים מעם ישראל שבים אל צור מחצבתם אל חיק בורא עולם, אשר הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו. וברוך ה' הן רבים עתה עם הארץ, ולא כל אחד מסוגל לפתוח ספר וללמוד את ההלכות, הן מפאת קושי ההבנה של המושגים החדשים לו, הן מפאת קושי הלשון והסגנון, והן מפאת רובי ההלכות אשר נכתבו בצדק לכל אופן ולכל מקרה אשר יהיה. ומלבד סיבת אלו הדברים, דאגה היתה בלבנו לכל ציבור הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה, וחפצות חפץ טוב לדעת גם הן את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

כי כידוע לכל אשה חכמת לב, כי חובה גמורה עליה לומר ברכות השחר עם ברכות התורה מידי יום ביומו, ואף על פי שהנשים הינן פטורות מלימוד תורה כמבואר במסכת קדושין (דף כט עמוד ב) שנאמר 'ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם', ודרשו רבותינו בניכם ולא בנותיכם. מכל מקום כיון שהם חייבות במצוות עשה שאין להן זמן קבוע ובכל מצוות לא תעשה, לכך עדיין צריכות הן לדעת את ההלכות הקשורות למצוות אלו, כדי שיוכלו לקיים את המצוות במילואן.

אשר על כן, השתדלנו בסייעתא דשמיא בחוברות אלו, לאסוף בעיקר את ההלכות המצויות כיום מספרי מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א ומספרי בנו הרב יצחק שליט"א

בעל הילקוט יוסף, אשר זכו שיקויים בהם הפסוק בתהלים (פרק יט פסוק ה) 'בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם', ולבאר ולהפשיט את ההלכות והמושגים עד כי באר היטב, שיהא הכל באמת ברור וקל להבנה, מבחינת (קדושין דף מו עמוד א) הרי שלחן, והרי בשר, והרי סכין, ויש לנו פה לאכול.

איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, להתאמץ בלימוד ההלכות מידי יום ביומו, ולזכות את הרבים על ידי שיפרסם את הלימוד בחוברת לכל חבריו ומכריו, הן במסירת חוברת אליהם, או בקריאת הלכות לאחר התפלה, או בעבודה בשעות הפנאי, או בנסיעה באוטובוס, או על שלחן שבת וכדומה. וכמו כן גם הנשים היקרות תתחזקנה לאמץ ברכים כושלות בעוז ותעצומות, ולהעביר את הלימודים לעוד חברות, כדי לזכותם בשמירת התורה והמצוות כדת ודין.

ועצה טובה לקבוע כל בעל עם אשתו כ- 10 דקות בכל ערב בלימוד ההלכות בחוברת. וקבלה בידינו מרבותינו הקדמונים כי אפילו במעט לימוד תורה יחד עם האשה, זוכה האדם לסיוע גדול משמים לשלום ביתו, ויקוים בהם הפסוק: ''יהי שלום בחילך שלוה בארמנותייך''.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה שתחזינה עיננו בשוב ה' אל ציון ברחמים וברצון, ונזכה לבנין בית מקדשנו ותפארתנו ארמון על משפטו יכון. ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים אמן ואמן.

הלכות נטילת ידים לסעודה

לתועלת המעיינים

העמודים המסומנים בחוברת ב- ( ), הם לפי הספר ילקוט יוסף חלק ג' הלכות ברכות

מצות נטילת ידים

נצטווינו על פי חכמינו זכרונם לברכה, כי קודם שנאכל לחם, ניטול את ידינו בכלי ונברך: ''ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו על נטילת ידים'', ואחר כך לנגב. ויש להזהר בזה מאוד, כי כל המזלזל בנטילת ידים סופו בא לידי עניות. ורמזו בזה ראשי תיבות עני, ''על נטילת ידים''. (ט)

כוונה בנטילה

קודם שיטול ידיו, טוב שיכוין ''אני נוטל נטילה המכשרת לאכילה''. (נו)

מאיזו כמות לחם נוטל ידיו?

אין חובה ליטול ידים לאכילת פת, אלא אם כן אוכל לחם שיעור כזית, דהיינו 27 גרם. ומכל מקום אינו מברך ברכת "על נטילת ידים" אלא אם אוכל שיעור כביצה בלי קליפתה דהיינו 50.4 גרם לחם. [שיעור ביצה עם קליפה 54 גרם]. (יד. הליכות עולם חלק א עמוד שטו)

ואם כן יוצא, שהאוכל:

26 - 0 **גרם**: אינו חייב ליטול ידים.

50 - 27 **גרם**: יטול ידיו ללא ברכת "על נטילת ידים".

50.4 **גרם ומעלה**: חייב ליטול ידים ולברך "על נטילת ידים".

חזר בו מלאכול לאחר שנטל ידיו

הנוטל ידיו וברך כאשר היה בדעתו לאכול כמות כביצה (50.4 גרם), וכשהתחיל לאכול חזר בו וקשה עליו לאכול עוד לחם, אינו חייב לדחוק את עצמו לאכול כזית (27 גרם) או כביצה, ובכל זאת ברכתו אינה לבטלה.

והטעם שאין ברכתו לבטלה, כיון שאנו הולכים אחר מחשבתו הראשונה בשעת הנטילה שאז באמת דעתו היתה לאכול 'כביצה', נמצא שהברכה היתה כהוגן, וכשחזר בו אחר כך אין זה מבטל את רצונו הקודם וברכתו היתה טובה. אלא שמכל מקום ודאי שחכם עיניו בראשו, וישים לב שלא יאכל משאר מאכלים עד שיאכל קודם כמות של 'כביצה' לחם. (טז)

ובפרט בסעודות השבת שיש חובה לאכול לחם, ולפעמים מחמת ריבוי המאכלים, לא נותנים את הדעת על עיקר המצוה ושוכחים לאכול את כזית הלחם. ובפרט הדבר מצוי בסעודת הבוקר של שבת, והחכם עיניו בראשו.

והוא הדין אם נטל ידיו לאכול לחם ואח"כ חזר בו ואינו רוצה לאכול לחם כלל, או שקראו לו ללכת לאיזה מקום דחוף ואין באפשרותו להתעכב ולאכול עכשו, גם בזה אין ברכתו לבטלה. אך כאמור יש לו להזהר שלא להגיע למצבים כאלה כלל.

נטילת ידים לאכילת עוגות

האוכל עוגות בכמות אכילה של קביעות סעודה (משקל ארבע ביצים, וכל ביצה 54 גרם) שזה 216 גרם, חייב ליטול את ידיו, ולברך "המוציא לחם מן הארץ" וברכת המזון. (יז)

שיעור המים לנטילה

שיעור המים לנטילה הוא רביעית מים דהיינו 81 גרם. ומכל מקום טוב להוסיף מים וליטול בשפע, כמו שאמרו בגמרא (מסכת שבת דף סב עמוד ב) אמר רב חסדא, אני נוטל את ידיי מלוא חופניים מים, ויתנו לי משמים טובות מלוא חופניים. (יט)

זמן ניגוב הידים

לא ינגב את ידיו אלא לאחר שיסיים את הברכה 'על נטילת ידים'. ואם ניגב את ידיו לפני שברך, הפסיד את הברכה ולא יברך עוד.

ואמנם יש שנתנו עצה, שיגע במקומות המכוסים או בנעליים וכדומה, כדי להתחייב בנטילה נוספת, ואז יוכל לברך. אך למעשה אין לנהוג כך, כיון שגורם הוא לברכה שאינה צריכה, שהרי הוא פטור מנטילת ידים וברכה, ובמעשה זה שמטנף ידיו, הוא מביא את עצמו לידי חיוב של ברכה בחינם. (כא)

איסור דיבור משעת הנטילה

לא ידבר מהנטילה עד אחר הניגוב. ואולם אם שמע ברכה מחברו, מהנטילה עד הברכה, יענה 'אמן', אבל בין הברכה לניגוב, לא יענה משום הפסק. (כג, תרצט)

אם טעה ודיבר אחר הנטילה, אינו צריך לחזור וליטול ידיו, אלא יברך וינגב. (כג)

יש נוהגים לומר אחר הנטילה קודם הברכה את הפסוק (תהלים קלד ב), "שאו ידכם קודש וברכו את ה'", ועדיף שלא לאומרו מפני חשש הפסק. (כד)

טוב שלא לדבר גם לאחר הניגוב עד ברכת 'המוציא', אולם במקום צורך מותר לדבר. ולא כאותם שלאחר הניגוב נזהרים שלא לדבר, ומהנטילה קודם הברכה מתירים לעצמם לדבר, שאז חמור יותר. (צח)

כלי לנטילת ידים לסעודה

אין חיוב של נטילה עם כלי אלא כשנוטל ידיו לסעודה. וכן נהגו ישראל קדושים ליטול בכלי כשנוטלים את הידים בבוקר כשקמים מהשינה, אבל בשאר הנטילות, כגון לאחר שיצא מבית הכסא או לאחר מקלחת וגזיזת ציפורניים וכדומה, אין חובה ליטול עם כלי, ודי לשטוף את הידים במים. (בית יוסף סימן ד) וכן נהג הגאון רבנו בן ציון אבא שאול זצ"ל, וכן נוהג שיבדל לחיים טובים מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א.

ניגוב הכלי

מן הדין אין צריך לנגב את ידיות הכלי הרטובות במים, ורשאי ליטול כך. מאחר ובנגיעה במים בלבד, אין המים נטמאים. (סימן קסב שער הציון אות מא)

נטילה מכלים שונים

בקבוק - המהלך בדרך ואין לו כלי שפיו רחב, יכול ליטול בבקבוק שפיו צר. (מה)

כלי נקוב - כלי שיש בו נקב בגודל של 'כונס משקה', דהיינו שישנה אפשרות שיכנס משקה מחוץ הכלי לתוכו, הריהו פסול לנטילת ידים. [וניתן לבדוק זאת, על ידי שיכניס את הכלי לקערת מים, ואם יכנסו המים לכלי דרך הנקב, נמצא שהכלי נקוב בכונס משקה.]

אולם אם הנקב צר מאוד, שאין המים נכנסים מחוץ הכלי לתוכו, אלא רק המים שבתוך הכלי יוצאים ממנו לחוץ, כשר הכלי לנטילת ידים. (נדה מט ע"א. סי' קנט ס"א. ה"ע ח"א שכז)

קנקן - מותר ליטול מקנקן שיש לו בליטה שממנה שופכים את המשקה, כיון שנעשה מתחילה לכך. (מו)

חד פעמי - כוס חד פעמי כשרה לנטילת ידיים, אולם שקית ניילון, פסולה. (נד)

נטילה מכח אדם

המים של הנטילה צריכים לבוא על הידים מכח אדם או מכל כח של דבר אחר ואפילו קוף, אבל מים שנשפכים מאליהם, אינם מועילים לנטילת ידים. ולכן מים שיורדים מן הנחל היורד מן ההר [מפל מים], ורוצה להניח את הידים למטה כדי שהמים ישפכו על ידיו, אין זה מועיל לנטילה. (מז)

נטילה מהברז

אם אין לו כלי לנטילה, רשאי ליטול את ידיו על ידי שיפתח את הברז ויסגור, שלוש פעמים. ובתנאי שהמים באים לברז מחבית הנמצאת על הגג, שיש עליה שם כלי. (מט)

המים הפסולים לנטילה

מים שנעשתה בהם מלאכה, הרי הם פסולים לנטילת ידים, אך אם יש ספק אם נעשתה בהם מלאכה או לא, אינם פסולים ורשאי אף לברך עליהם. אשר על כן, אם הניח בקבוק של תינוק חם בתוך מים כדי לקררם, נפסלו המים לנטילה. וכמו כן אם שרה ירקות במים כדי שלא יכמושו, אסור ליטול בהם ידים. (סא, סד, סה)

נטילה ממי הים

אין ליטול ידים ממים שאינם ראויים לשתיית הכלב, ולכן הנמצא בים ואין לו מים ליטול את ידיו, אינו רשאי לקחת מים מהים וליטול בהם את ידיו. ואמנם רשאי לטבול את ידיו בים, אך לא יברך "על טבילת ידים" אלא "על נטילת ידים". והוא הדין אם נמצא בדרך ואין לו כלי לנטילה, שרשאי לטבול את ידיו במעיין או בנהר או במי מקוה ולברך "על נטילת ידים". ואם טעה וברך "על טבילת ידים", יצא ידי חובה. (כד, עד)

סדר הנטילה

סדר הנטילה כך הוא: יקח את הכלי ביד ימין וימלאנו מים, וימסרנו ליד שמאל וישפוך על יד ימין שלוש פעמים. ואחר כך יחזיר את הכלי ליד ימין וישפוך על יד שמאל שלוש פעמים, ויברך וינגב. ומכל מקום היום שאנו נוטלים ידים בכלים גדולים שמחזיקים כמה רביעיות, מעיקר הדין די בשפיכה אחת על כל יד, אך בכל זאת המנהג ליטול שלוש פעמים כסדר הנ"ל. (נג)

כיצד יבואו המים על הידים?

יש לשים לב שיכנסו המים בכף ידו ובין אצבעותיו עד סוף הפרק, ולכן בשעת הנטילה יסובב את ידו, כדי שיבואו המים על כל היד. ומכל מקום אם הגיעו המים עד סוף קשרי האצבעות, מועילה לו הנטילה ויברך. (נא)

נטל את ידיו כהוגן, אך לאחר הנטילה רואה שהמים לא נראים על כל היד מחמת שעסק קודם לכן בשמן או מחמת הקור שבימות החורף, יצא ידי חובת נטילה. (א שכד)

המקום הכשר לנטילה

אין ליטול ידים בחדר אמבטיה שיש שם בית הכסא, ומכל מקום בשעת הדחק שאין לו שום אפשרות אחרת, וכגון שנמצא במטוס שברז המים בתוך בית הכסא, יש להקל לו ליטול את ידיו שם, אך יברך בחוץ. וטוב שיסגור את האסלה בשעת הנטילה. (עז)

אולם חדר אמבטיה שאין שם בית הכסא, מותר ליטול שם ידים, אך יברך בחוץ. (עח)

חציצה בנטילה

צריך להזהר מחציצה בידים בנטילה, ולכן ישים לב לנקות את הלכלוך שתחת הציפורן. (פ, פא)

טבעת - אשה שאין דרכה להסיר את הטבעת בשביל ללוש את הבצק, אינה צריכה להסיר את הטבעת בנטילה, ואינה חציצה אפילו הטבעת מהודקת לאצבעה חזק. (פב)

לק לצפרניים - אשה הצובעת את צפרניה לנוי, אין בכך חציצה לנטילה. ואולם טוב להימנע מזה, בפרט מצבעים המושכים את עיני הרואה. (פג)

חינה - שנוהגות איזה נשים לצבוע בכף ידיהן לפני חתונת קרוביהן, אינה חציצה. (פג)

תחבושת - מי שיש לו תחבושת על ידו, אם יכול להסירה באופן שתשאר התחבושת רק על מקום המכה בדיוק, יסירה ויטול המים על המקום המגולה ויברך, אבל אם לא יכול לצמצם שהתחבושת תשאר בדיוק על מקום המכה, יטול את שאר היד במקום המגולה, אך לא יברך. ובכל אופן אם עד סוף קשרי האצבעות מגולה, רשאי לברך. (ה"ע ח"א שכב)

פצעים - אם ידו אחת מלאה פצעים וחבושה כולה ואוכל ביד השניה, חייב ליטול את ידו השניה ויברך "על נטילת ידים". (שם שכד)

נגעה ידו באחר

הנוטל את ידו ובעודה רטובה נגע בידו השניה שעדיין לא נטלה, או שיד חברו שלא נטל נגעה בידו הנטולה, ינגב את ידיו ויטול שנית ויברך. ואמנם אם כבר ברך, וקודם הניגוב נגע בו, יטול שנית אך לא יברך. (פח)

שהייה בין הנטילה להמוציא

ישתדל שלא לשהות זמן רב בין נטילת ידים לברכת 'המוציא', אבל אם אי אפשר כגון שממתינים לכל המסובים, אין זה נחשב הפסק. ועל כל פנים, בשבתות חתן וכדומה שישנם הרבה מסובים, טוב להביא לחמניות קטנות, כדי שכל אחד יוכל לברך לעצמו על לחם משנה סמוך לנטילה בלי הפסק. (צז)

נטילה למאכיל אחרים

המאכיל את החולה או אדם אחר, אין המאכיל צריך ליטול את ידיו. אבל האוכל בעצמו אפילו שאינו נוגע בלחם, צריך ליטול את ידיו. וכן האוכל את הלחם במזלג, צריך ליטול את ידיו. (צא)

נכנס לבית הכסא קודם הסעודה

אדם שיצא מבית הכסא ורוצה לאכול לחם, יש לו לשטוף את ידיו בלי כלי וינגב ויברך ''אשר יצר'', ואחר כך יטול ידיו לסעודה.

ואמנם ישנה אפשרות לפטור את שתי הנטילות בנטילה אחת על ידי שיטול את ידיו בכלי שלוש פעמים לסירוגין [דהיינו ששופך מים על יד ימין ואח''כ על יד שמאל, ועושה כך שלוש פעמים] ויברך ''על נטילת ידים'' וינגב. ורשאי לברך 'אשר יצר' קודם ברכת 'המוציא', מאחר והניסיון מוכיח שאם לא יברך מיד 'אשר יצר' אלא יתחיל באכילת הסעודה, פעמים הרבה שהוא שוכח ולא מברך כלל.

אמנם יש שנהגו במקרה הנ''ל, ליטול ידים בכלי ולברך 'אשר יצר', ואחר כך לחכך בראש וכדומה, כדי לטנף את הידים וליטול שנית לסעודה, אך אין ראוי לעשות כן, כיון שגורם לברך ברכה שאינה צריכה. שהרי לאחר נטילת ידיו בכלי כשיצא מבית הכסא, נעשות ידיו טהורות ויכול לאכול לחם מיד, ועל ידי שמטנף את ידיו מחייב את עצמו שוב בנטילה עם ברכה. (צו)

טינוף ידיו בסעודה

אדם שנגע בסעודה בשתי ידיו במקומות המכוסים או בנעליים או חיכך בראשו וכדומה, חייב לעשות נטילה לפני שממשיך לאכול. אולם אם נגע רק ביד אחת, כאן הדבר תלוי: אם רוצה להמשיך לאכול לחם, טוב שיטול את שתי ידיו. ואם רוצה לאכול מאכלים אחרים ללא לחם, כגון פירות ומגדנות, די שיטול רק את אותה יד. (ה''ע חלק א עמוד שמב)

דין מים אמצעים

מאכלי בשר אחר מאכלי חלב

גמר לאכול מאכלי חלב, אינו רשאי לאכול מאכלי בשר, עד שישטוף את אצבעותיו היטב במים, מחמת שיירי הגבינה שנשארו בהם. וכמו כן עליו לאכול איזה מאכל ולשתות איזה משקה, כדי לנקות את פיו משיירי הגבינה, ורק אז רשאי יהיה לאכול מאכלי בשר. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח בהלכה'. (קסא)

ומכל מקום אם אכל על ידי מזלג ורואה שידיו נקיות, וטורח עליו לשטוף את ידיו, רשאי לאכול מאכלי בשר אחר מאכלי חלב ללא נטילת ידים. (ילקו"י י תמה)

מאכלי בשר אחר שתיית חלב

שתה חלב, ורוצה עתה לאכול בשר, אינו צריך ליטול את ידיו אלא די בהדחת הפה בלבד, וכן אינו צריך לקנח את פיו בלחם. (קסא)

מאכלי בשר אחר דגים

רבותינו אסרו לאכול דגים עם בשר, מחשש לסכנה של צרעת. על כן, יש להזהר שלאחר אכילת הדגים, ישטוף את ידיו במים ויאכל מאכל שהוא וישתה מעט משקה, כדי להעביר את טעם הדגים מהפה. (קסג)

ומכל מקום אם אכל על ידי מזלג ורואה שידיו נקיות, וטורח עליו לשטוף את ידיו, רשאי לאכול מאכלי בשר אחר הדגים ללא נטילת ידים. (ילקו"י י תמה)

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

שבעה משקים

האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד משבעה משקים הללו בלבד, שסימנם י"ד שח"ט ד"ם, חייב ליטול את ידיו, אך בלי ברכה. ואלו הם: **י**ין, **ד**בש דבורים, **ש**מן זית, **ח**לב, **ט**ל, **ד**ם, **מ**ים.

ולכן האוכל פירות רטובים במים, או המטבל תפוח בדבש דבורים, וכל כיוצא בזה, צריך ליטול את ידיו לפני האכילה.

אופנים לפטור מהנטילה

יש שלושה אופנים שבהצטרף שניים מהם, פטורים מנטילה זו: **א**. אם אוכל פחות משיעור כזית [27 גרם]. **ב**. אם אין הידים נוגעות במשקה אלא במקום שהמאכל יבש או שנוגע בו בכף או במזלג. **ג**. אם המשקה מבושל, או שהמאכל מבושל או כבוש, ומחמת זה הוא לח. (ה"ע ח"א שלא. הלכה ברורה ח"ח לז)

יש להדגיש כי כאשר מתקיים רק תנאי אחד, עדיין אין זה פוטר מן הנטילה, ואך ורק כאשר מתקיימים שנים או שלושה תנאים אז פטורים מנטילה.

למשל: המטבל עוגיה קטנה בכוס קפה, פטור מנטילה אע"פ שנוגע במשקה, כיון שאוכל פחות מכזית וגם המשקה מבושל. (התקיימו התנאים א' וג')

וכן אם מטבל כזית עוגה בכוס תה או קפה ואינו נוגע במקום הרטיבות, גם כן אינו חייב בנטילה. (התקיימו התנאים ב' וג')

האוכל חתיכה קטנה של תפוח, ומטבל בדבש על ידי מזלג, אינו חייב בנטילה, שהרי אוכל פחות מכזית וידיו אינן נוגעות במשקה. (התקיימו התנאים א' וב')

האוכל מלפפונים או זיתים כבושים על ידי מזלג, אין צריך ליטול את ידיו, אף שאוכל כשיעור כזית. (התקיימו התנאים ב' וג')

האוכל מעט מלפפונים או זיתים כבושים בידו, אם אין בהם כשיעור כזית, אין צריך ליטול את ידיו. (התקיימו התנאים א' וג')

המטבל כזית עוגיה בתוך כוס תה, ונוגעת ידו במשקה, חייב ליטול את ידיו, כיון שהתקיים רק תנאי ג' שהמשקה מבושל.

אכל תפוח שלם כשהוא רטוב, אף על פי שמקפיד שלא לנגוע ברטיבות, בכל זאת חייב ליטול ידים, כיון שהתקיים רק תנאי ב'.

מאכל שדרכו להאכל על ידי כף או מזלג, אינו חייב ליטול את ידיו, כגון: האוכל קורנפלקס בחלב, סלט ירקות המתובל בשמן זית וכדומה. (לט)

מדיני בציעת הפת, ועל איזה פת מברכים

סדר בציעת הפת

יתפוס את הלחם בשתי ידיו, ואחר כך יברך: "המוציא לחם מן הארץ", ויבצע ממקום שהפת נאפתה יפה, ולא ידבר עד אחר שיבלע מהלחם, ואם דיבר בעודו לועס, אינו צריך לחזור ולברך. ומכל מקום אם שמע ברכה מחברו בעודו לועס, יענה אמן. (קב, קה, קט, קי)

האוכל לחם אפילו חתיכה קטנה פחות משיעור כזית, מברך 'המוציא'. (קכד)

מאכיל לבהמה

נאמר בתורה (דברים יא טו): ונתתי עשב בשדך 'לבהמתך', ואחר כך - 'ואכלת ושבעת' ולכן אדם שיש לו בהמות, חיות או עופות, יש לו להזהר לכתחלה לתת להם את מאכלם

קודם שהוא יאכל, כי הרעב מציק לבעלי החיים יותר מאשר לאדם, מה שאין כן בשתיה שהצמא קשה לאדם יותר מבעלי החיים.

אשר על כן, אותם המגדלים בביתם כלבים או עופות כמו תוכים למיניהם וכדומה, צריכים להאכילם קודם שיאכלו הם. ואמנם יש לדעת, כי לא טוב כלל שיגדל אדם כלב בביתו, מלבד במקומות שיש חשש סכנה או גנבים, שבהם הקילו חכמים מטעמי שמירה, אבל בסתם בית בעיר, לא יגדל אדם כלב כלל. ואותם המגדלים כלבים ומשחררים אותם לחוץ לבד ללא שמירה צמודה עם חבל, ידעו שגדול עוונם מנשוא. וכבר קיללו חז"ל (בבא קמא פג ע"א) שכל המגדל כלבים, ארור הוא כמגדל חזירים, ה' יצילנו. ודבר זה חמור מאוד בעיני חז"ל אפילו אם אינו נושך, מאחר ויכול להבהיל את בני האדם, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ובפרט כשיש נשים בהריון שיכול לגרום להן הפלה חס ושלום. ואוי לאותו אדם שלא יקפיד להזהר בדברי רבותינו. (קטו, קטז)

מצה

מנהג בני ספרד לברך על המצה לאחר חג הפסח, 'מזונות' ו'על המחיה'. אבל בני אשכנז נהגו לברך 'המוציא' וברכת המזון. וטוב להחמיר לאכול את המצה בתוך סעודת פת, שבלאו הכי מברך 'המוציא' על הפת. (קכו)

לחם מטוגן

המטגן פרוסת לחם שאין בה כזית, מברך עליה 'מזונות', ואם אוכל כמה חתיכות שבסך הכל יש בהם שיעור כזית, יברך ברכה אחרונה 'על המחיה'. וגם אם אוכל מהם שיעור קביעות סעודה [216 גרם], יברך מזונות ועל המחיה. אבל אם מטגן פרוסה שיש בה כזית, מברך 'המוציא' וברכת המזון. (קכז)

פת הבאה בכיסנין

פירוש פת הבאה בכיסנין

בגמרא (ברכות מב ע"א) מבואר כי "פת הבאה בכיסנין, מברכים עליה בורא מיני מזונות". ושלושה פרושים נאמרו בביאור המילה 'כיסנין': **א.** בצק העשוי ככיס, וממלאים אותו במיני מתיקה, כדבש ואגוזים ושקדים וכדומה. (רבנו חננאל, הערוך, הרשב"א, הטור) **ב.** בצק שלש את הקמח עם דבש או שמן או מי פירות או סוכר או מיני תבלינים. (הרמב"ם) **ג.** בצק שעושים אותו יבש עד כדי כך שכוססים אותה בפה, כגון בייגלה. (רב האי גאון)

והיינו שלכל אחד מהפירושים הנ"ל צריך לברך 'מזונות' על הסוג שלו, ועל שני הסוגים האחרים לדעתו צריך לברך 'המוציא'. נמצא שמי שאומר שפת הבאה בכיסנין היא עיסה

שנילושה במיני מתיקה, לדעתו על פת יבשה או על פת שממולאת כמו כיסים, אין צריך לברך מזונות אלא המוציא, וכן להיפך.
מחמת הספק אנו מברכים על כל העוגות 'מזונות', וברכה אחרונה 'על המחיה'. (קכט)

עיסה עם מיני מתיקה ותבלינים

מה שאמרנו שעיסה שנילושה בשמן או מי פירות וכדומה, ברכתה מזונות, נחלקו מרן השולחן ערוך והרמ"א בגדר זה, ולכן: לבני ספרד, די שיהיה טעם התערובת ניכר בעיסה ואפילו מעט. אך לבני אשכנז צריך שיהיה הטעם מורגש מאוד, כמו מיני מתיקה, אבל אם ניכר הטעם מעט, מברכים 'המוציא', אפילו אם הרוב מי פירות.
על כן, מה שמצוי היום במטוסים, שמגישים לחמניות, וטוענים שהם נילושו עם מי פירות, ולכן כותבים עליהם שברכתם 'מזונות', אין זה נכון על פי ההלכה, מאחר ואין מרגישים בהם את טעם מי הפירות כלל, ואפילו בני ספרד צריכים לברך עליהם 'המוציא', וכל שכן בני אשכנז, והמברכים עליהם 'מזונות', אין להם על מה לסמוך כלל.
ובשו"ת שבט הלוי כתב על זה, ושומר נפשו ירחק מזה. (הלכה ברורה ח תלז)

עיסה עם חלב

כשם שעיסה הנילושה בדבש או מי פירות וכיוצא, מברכים עליה מזונות, כך גם עיסה הנילושה בחלב, וניכר טעם החלב בעיסה, מברכים עליה מזונות. ואולם לפי המציאות כיום שהחלב של תנובה דל שומן מאוד, אף אם לש את הקמח עם חלב בלי מים כלל, מאחר ולא ניכר הטעם של החלב בעיסה, אין לברך עליה 'מזונות', אלא יטול ידיו ויברך 'המוציא' וברכת המזון, ככל לחם רגיל.
תזכורת: יש להזכיר, כי אסרו חכמים לאפות לחם עם חלב, אלא אם כן בתנאים מסויימים, כמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח', קחנו משם.

פיצה

פיצה המצויה כיום בחנויות, בין אם לש את העיסה במים ובין אם לש את העיסה בחלב, ברכתה 'המוציא'. וירא שמים לא יפסוק לפי מה שתולים בשלט בכמה חנויות: "הפיצה ברכתה מזונות".
ואולם עמך ישראל הגרים במושבים ומגדלים פרות, ויש להם חלב טרי וישיר מהפרה מידי יום ביומו, אם יערבו חלב כזה בבצק, באופן שיהיה ניכר טעם החלב, בודאי שבמקרה זה יברכו על הפיצה 'מזונות'.
וכיוצא בזה, פיצות שנעשו לפי מתכון שמערבים בעיסה לֶבֶן או שמנת וכיוצא, וניכר טעמם בעיסה, בודאי שברכתם 'מזונות'.

ולכל המעוניין שלא להכנס לבעיית הברכה של הפיצות, יערב סוכר בתוך הבצק של הפיצה, באופן שיהיה מורגש טעם הסוכר בעיסה, ויברך עליה 'מזונות'.
אשר על כן, כל אשר יראת שמים נוגעת אל לבו, יזהר להקפיד ולהתבונן היטב היטב, האם הפיצה שבא לאכול ברכתה 'המוציא' או 'מזונות', כי פעמים שיצר העצלות שלא ליטול ידים ושלא לברך ברכת המזון, מתערב בשיקולים אלו, ומחליט שהפיצה ברכתה 'מזונות', כאשר על פי ההלכה ברכתה 'המוציא'.

קביעות סעודה על עוגות

האוכל עוגות בכמות של 216 גרם, צריך ליטול את ידיו ולברך המוציא וברכת המזון, שבכמות זו שיערו חכמים שדרך האדם לקבוע סעודה על זה. (קכט)
אדם שהיה בדעתו לאכול חתיכת עוגה, ותוך כדי האכילה נגרר באכילתו ורוצה לאכול כמות של קביעות סעודה, רשאי להמשיך באכילתו על סמך הברכה הראשונה 'מזונות', וברכה אחרונה יברך ברכת המזון. (קכט)
קביעות סעודה על עוגות דוקא כשאוכל 216 גרם מהעוגה לבד, אבל אם אוכל למשל 100 גרם עוגה ויחד עמה מאכלים נוספים, ובסך הכל הגיע לכמות של 216 גרם, אינו מברך המוציא וברכת המזון, אלא מזונות ועל המחיה. (קלג)

לחמניות מתוקות

לחמניות מתוקות שניכרת בהם מעט מתיקות, לבני ספרד ברכתם 'מזונות', אך לבני אשכנז ברכתם 'המוציא', אלא אם כן מורגשת המתיקות מאוד כמיני מתיקה.
על כן, ספרדי המתארח אצל חברו אשכנזי בשבת, ויודע שבעל הבית בוצע על חלה מתוקה, יודיע לו קודם לכן שיביא לו חלה רגילה שאינה מתוקה כלל, או שיביא עמו חלה ויברך עליה. ומכל מקום לצורך לחם משנה, רשאי לקחת חלה מתוקה ולצרפה, ויבצע על החלה שאינה מתוקה, ויאכל ממנה כביצה [54 גרם], ולאחר מכן רשאי לאכול ולהתענג על החלה המתוקה כרצונו בלי לברך עליה.
האוכל לחמניות מתוקות בכמות של קביעות סעודה [216 גרם], נוטל ידיו, מברך המוציא וברכת המזון. אבל אם אוכל מהן פחות מכמות זו, אף אם אוכלן בסעודה גדולה, ובסך הכל עם מאכלים אחרים יגיע לשיעור קביעות סעודה, מברך מזונות ועל המחיה. (יבי"א ח"י סימן יח)
ועצה טובה לכל אדם ירא שמים השָׂם דרכיו, שמזמין את חבריו ומכריו לסעודת מצוה כמו בר מצוה, פדיון הבן וכדומה, שישתדל שלא להביא לחמניות רגילות שברכתם

'המוציא' אלא לחמניות מתוקות שברכתם 'מזונות', כדי להציל את אותם אנשים שבעוונותינו הרבים אינם נוטלים ידים קודם אכילתם פת, ואינם מברכים ברכת המזון.

קביעות סעודה על אטריות

כל מה שבארנו שאם אוכל בכמות של קביעות סעודה, מברך המוציא וברכת המזון, היינו דוקא אם אוכל מיני דגן של מעשה אפיה, אבל אם אוכל מיני דגן שאינם מעשה אפיה, כגון אטריות מבושלים, או שאוכל עיסה מבושלת או מטוגנת כמו סופגניה, זלאביה, ספינג'ים וכדומה, אפילו אם אוכל מהם כמות של קביעות סעודה ויותר, אינו מברך 'המוציא' אלא 'מזונות' ו'על המחיה'.

והטעם בזה, כיון שלמדנו מהתורה שאין שם לחם על המאכל, אלא דוקא אם עבר עליו תהליך של אפיה, שנאמר (ויקרא כו כו), '**ואפו** עשר נשים **לחמכם** בתנור אחד', אבל אם לא עבר עליו תהליך של אפיה, אין עליו שם לחם.

על כן, עוגה שאופים אותה, שם לחם עליה, ואם אוכל ממנה שיעור קביעות סעודה, מברך 'המוציא **לחם** מן הארץ', אבל אטריות שאין אופים אותם אלא מבשלים, לא שייך לברך 'המוציא **לחם**', מאחר ואינם לחם. (קלא, קלד)

בדין הטועה בברכות

שתה בלא ברכה

שכח והכניס לפיו משקה בלא ברכה, יהרהר את הברכה בלבו ויבלע את המשקה. ואם יש לפניו עוד משקה, יאמר 'ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד' על ההרהור של הברכה הראשונה, ויברך ברכה ראשונה בפיו וישתה.

ובכל אופן, אם שתה רביעית, אף על פי ששכח לברך ברכה ראשונה, יברך ברכה אחרונה 'בורא נפשות'. (קנז)

אכל בלא ברכה

שכח והכניס לפיו מאכל בלא ברכה, אם הוא מאכל שאינו נמאס אם יפלוט אותו כגון אגוזים ושקדים, יפלוט ויברך עליו, שכיון שכתוב 'ימלא פי תהלתך', צריך שבשעת הברכה יהיה הפה פנוי מכל מאכל שהוא, ויהיה מלא אך ורק בברכה ותהלה ושבח לבורא עולם. אבל אם הוא מאכל שנמאס אם יפלטנו, כמו תותים וענבים, יעביר את המאכל לצד אחד בפיו, ויברך. (קס)

ברכה בטעות

אכל בשר, ושכח שהוא בתוך שש שעות ובירך על מאכל חלבי, ומיד נזכר שטעה, יטעם ממנו מעט, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. והוא הדין, אם בירך בטעות בתענית [חוץ מיום הכיפורים] על מאכל או משקה, שיטעם ממנו מעט, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. ואמנם במאכל איסור, אף אם הוא אסור מדברי חכמים, כגון 'בישולי גויים', וברך עליו בטעות ונזכר, יאמר מיד: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", ולא יטעם ממנו כלום. והטעם בזה, מכיון שאסור לברך על מאכל שאסור מצד עצמו, ולא מצד שהזמן גורם לו להיאסר כמו בתענית, ונמצא שלא יתקן כלום בזה שיטעם ממנו. (יבי"א חלק י יו"ד סימן ג)

אורח שאינו מברך

אמרו רבותינו (ברכות דף לה עמוד א), כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל להקב"ה. ובאור הדברים, שהברכה היא כקבלת רשות לאכול את המאכל, כי הכל שייך להקב"ה כמו שנאמר (תהלים כד א): 'לה' הארץ ומלואה', אבל לאחר הברכה יש לנו רשות לאכול, כמו שנאמר (תהלים קטו טז): 'השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם'. נמצא שהאוכל בלא ברכה, הרי הוא כאילו גוזל מהקב"ה את המאכל.

אשר על כן, אין לתת מאכל או משקה לאדם שאנו יודעים שאינו מברך קודם אכילתו, מאחר ואנו מכשילים אותו בעוון חמור של אכילה בלא ברכה, שגוזל כביכול את הקב"ה. ואמנם מכיון שעם ישראל ביישנים, יתן לו את המאכל יחד עם כיפה על המגש, ויאמר לו בעדינות ושפה יפה, שיברך על המאכל, ובודאי שלא יסרב, ויברך. (קלט)

אך, אם בכל זאת הוא מסרב לברך, יסביר לו בעדינות ובשפה יפה, שאין אנו רשאים לתת לאדם שאינו מברך, ולא יתן לו.

אורח שהוא מוקיר ומכבד את התורה ולומדיה, ואם לא נכבדו במאכל ומשקה, יש חשש שישנא את התורה ולומדיה, יש להקל להגיש לפניו, אף אם לא יברך. אלא שגם במקרה כזה, טוב להניח כיפה על ידו שיבין שצריך לברך.

ההנהגות בסעודה ובחיי היום יום

שכל כוונותיו יהיו לשם שמים

כתב מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רלא): בכל מה שיהנה האדם בעולם הזה, לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ג ו) 'בכל דרכיך דעהו'. ואמרו חכמים 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה, והשתיה, וההליכה, והישיבה, והקימה, והשיחה, וכל צרכי גופך, יהיו

כולם לעבודת הבורא או לדבר הגורם עבודתו. שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוון שיאכל וישתה כדי חיותו, כדי לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאוותו, אינו משובח, אלא אם כן עשה לשם שמים. וכן בשכיבה, אין צריך לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצוות, לא יתגרה בשינה לענג עצמו, אלא אפילו בזמן שהוא עייף ויגע וצריך לישון כדי לנוח מיגיעתו, אם עשה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוון לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה, לצורך הבריאות שלא תיטרף דעתו בתורה, מחמת מניעת השינה. וכן לא יעשה להשלים תאוותו או להנאת גופו, שהרי זה מגונה, ואפילו התכוון כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו, אינו משובח, אלא יתכוון שיהיו לו בנים לעבודת בוראו. וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה, צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר, חייב אדם לתת עיניו וליבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו. וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך, יעשהו, ואם לאו לא יעשהו. ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד. עכ"ד. קודם הסעודה, ישתדל ללכת לבית הכסא לצורך בריאותו, ויש בזה גם ענין גדול על פי הסוד. (בן איש חי שנה ראשונה פרשת בהר סעיף ב)

להלן כמה הנהגות טובות מרבנו הגדול הרמב"ם בהלכות דעות:

- לא יתן עיניו לברור את החלק הגדול מהקערה המרכזית, אלא יקח מן הבא בידו.
- שניים או יותר שיושבים יחד לאכול, הגדול שבהם פושט ידו תחלה לקחת מן הקערה, ואם הקדים הקטן ולקח, הרי זה גרגרן.
- אם יש כהן מסב עמנו בשלחן, יש לכבדו במנה יפה קודם לכולם, אבל אם יש גם תלמיד חכם, הוא קודם לכהן. (סימן רא משנ"ב ס"ק יג)
- אם מסב על השלחן כהן תלמיד חכם, אף על פי שיש עוד תלמיד חכם גדול ממנו, יקדימו את הכהן, שמצוה להקדים כהן תלמיד חכם, שנאמר 'וקדשתו'. (רא משנ"ב יג)
- לא ימלא את הכף על כל גדותיו ויתן בפיו. וכן לא ימלא את פיו במאכל, אלא ישאיר מקום, כדי שיוכל לדבר בשפה ברורה.
- לא ימהר בלעיסתו ואכילתו, אלא יאכל לאט לאט. וכן לא ימצוץ את אצבעותיו בפיו. ולא יראה חיבה וחשק לאכילה.
- לא יחתוך בפיו מהפרוסה ויניח על השלחן, שזה מאוס על הבריות. (סימן קע סעיף י)
- לא יאכל ולא ישתה כשהוא עומד, שזה מתיש את כוחו של האדם. (קנא)
- לא יאכל את המאכל כולו עד סופו, אלא ישייר מעט בצלחת משום דרך ארץ.

 לא יסתכל בפניו של האוכל ולא במנתו, כדי שלא יתבייש. (סימן קע סעיף ד)

ביזוי אוכלים

כאשר נותן מהלחם למסובים, ישים לב שלא לזרוק לפניהם את הלחם, אף אם הלחם אינו נמאס בזריקתו, שאין זה מכבודו של הלחם לזורקו. וכן לא יניח את הלחם לתוך ידם של המסובים, מפני שזה דרך אבלות, אלא יניח לפניהם על השלחן עד היכן שידו מגעת ויקחו הם. (קנו)

ארגז מעץ שמונחים בתוכו פירות, מותר לשבת עליו, כיון שאינו גורם למעיכת המאכלים. אבל אם בישיבתו יגרום למעיכת המאכלים, וכגון שהפירות נמצאים בתוך שק וכדומה, אין לשבת עליהם. (קנו)

יש שמנקים את הרשת שעל המנגל בבצל הטבול בשמן, ויש להם על מה לסמוך. (הלכה ברורה ט נ)

חשש סכנה

כל מאכל שנודף ממנו ריח טוב, והאדם תאב לו, צריך להזהר לטעום ממנו, לפי שאם מריח ולא טועם, יכול לבוא לידי סכנה. ואם מריח ריח מאכל ממקום אחר, ואינו יכול לטעום ממנו, יזהר לפלוט את הרוק שבפיו, כי אם יבלע את הרוק יכול לבוא לידי סכנה חס ושלום. ועוד יותר יש להזהר בזה לאשה בהריון, שאם לא תטעם, יכולים לבוא לידי סכנה היא והעובר.

לא ישתה אדם מכוסו ויתן לחברו, מחשש שהדבר מאוס לחברו ומחמת הבושה יקח ממנו את הכוס וישתה, ויכול לבוא ליד סכנה. (סימן קע סעיף טז) ובעיקר, מצוי הדבר בשמחת מצוה כברית מילה וכיוצא, שמתאספים הרבה אנשים ורוצים לטעום מכוס הברכה, ונותנים זה לזה מפה של אחד לחברו, וצריכים לתת ליבם לזה, שלא יתנו את הכוס אלא למי שבטוחים שלא אכפת לו לשתות מפיהם.

ואמנם אם הטועמים מכוס הברכה הם בני הבית, אין צריך להקפיד בזה, וכגון בקידוש של שבת שבעל הבית מקדש ובני ביתו טועמים אחר כך מהיין, שבדרך כלל אין בני הבית מקפידים, ורגילים הם לשתות מכוס המקדש, וממה שטעמו האחים והאחיות. ואמנם אם יש אורחים הנמצאים בקידוש, כגון החתנים והכלות, ודאי שצריכים להזהר בזה.

ומכאן למדנו על מה שמצוי כיום ברוך ה' בהרבה מקומות שנהגו לארגן שיעור ביום שבת בבוקר לאחר התפלה בנץ החמה, וקודם השיעור מקדשים על היין, כדי שיוכלו לטעום מיני מאכל ומשתה, יש למקדש להזהר שלא לתת לציבור לטעום מכוסו, אלא

קודם הקידוש יתנו מעט יין בכוס לכל אחד ואחד, ומיד לאחר שיגמור המקדש את ברכת הקידוש, יטעמו כל אחד ואחד מכוסו המונח לפניו. ואם רוצים לשתות מכוס הברכה דוקא, יתנו מעט ממנו לכוסם וישתו מכוסם. (קמב)

כעס - יאכל בשמחה ולא בכעס ודאגה, ואז המאכל גם יטיב לו לבריאותו.

ולא יהיה קפדן בסעודה, שגורם בזה לבני ביתו ולכל המסובים על שולחנו להימנע מלאכול. וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו (משלי פרק יז פסוק א): 'טוב פת חרבה ושלוה בה, מבית מלא זבחי ריב'. וכן אמר (משלי פרק טו פסוק יז): 'טוב ארוחת ירק ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו'. (קמד)

ומעשה בהלל הזקן שעשה סעודה בביתו, פתאום בא עני על פתחו ואמר לאשתו, צריך אני לישא אשה היום, ואין לי כלום לסעודת הנישואין. נטלה אשתו של הלל את כל הסעודה והביאה לעני, וחזרה מיד ולשה עיסה אחרת, ובשלה שוב תבשילים לסעודה בביתה. כשהביאה לפניהם אמר לה הלל, '**בתי**' מפני מה לא הבאת לנו מיד? סיפרה לו כל אותו המעשה, אמר לה '**בתי**', גם אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות, שודאי כל מה שעשית, לשם שמים עשית.

ה' יזכנו להגיע לדרגות אלו, אלא שכאשר אדם שואף להגיע, יש סיכוי שיגיע אי פעם, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו, אך אם אינו שואף כלל להתעלות ממידותיו ולתקנן, וקורא את הסיפור על הלל הזקן, ואינו רואה את עצמו משתייך לזה כלל, אין סיכוי שיגיע אי פעם לדרגות כאלו גדולות וחשובות. (קמה)

גניבת דעת - אסור לגנוב דעת הבריות כיצד? לא יפציר בחברו שיאכל אצלו, והוא יודע שאינו אוכל. ולא ירבה לו במתנות, כשיודע שאינו מקבל. ואפילו מילה אחת של פיתוי וגניבת דעת אסורה, אלא לעולם יהיה שפת אמת, ורוח נכון, ולב טהור.

אבק גזל - אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה, ואפילו שמזמין אותו.

בריאות הנפש והגוף

כתב הרמב"ם (הלכות דעות פרק ד): הואיל ולהיות הגוף בריא ושלם, מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע והוא חולה, לכך ירחיק אדם את עצמו מדברים המאבדים את הגוף, וינהיג עצמו בדברים המברים המחלימים.

כלל אמרו בבריאות הגוף, כל זמן שאדם מתעמל, ויגע הרבה, ואינו שבע, ומעיו רפים, אין חולי בא עליו וכוחו מתחזק, ואפילו אכל מאכלות הרעים.

וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו מתעמל, או מי שמשהה נקביו, או מי שמעיו קשים, אפילו אכל מאכלות טובים ושמר עצמו על פי הרפואה, כל ימיו יהיו מכאובים וכוחו תשש.

וכתב מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א בספרו ענף עץ אבות (עמוד לח), על כן ישתדל כל אדם ללכת ברגליו בכל יום לפחות חצי שעה, לשמור על בריאותו. ישמע חכם ויוסף לקח. ע"כ. וכן מרן שליט"א נוהג הלכה למעשה מידי יום ביומו, שנים על גבי שנים. על כן, לא יאמר אדם שההליכה הרגלית היא ביטול תורה, מאחר והיא לצורך בריאותו של האדם, כמו שכותב הרמב"ם: "שלהיות הגוף בריא ושלם, מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע, והוא חולה". וברוך ה' כיום מצוי 'נגן', והוא מכשיר קטן, שאפשר להטעין בו דרך המחשב כ-100 שעות של שיעורי תורה מפי הרבנים הי"ו, ונמצא אפוא שגם הולך ברגליו ושומר על בריאותו, וגם לומד תורה בזמן הזה. אשריו ואשרי חלקו.

אכילה גסה לגוף כל אדם, כמו סם המות היא, והיא עיקר לכל החולאים. רוב החולאים הבאים על האדם, אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים. והוא ששלמה המלך אמר בחכמתו (משלי כא כג) 'שומר פיו ולשונו, שומר מצרות נפשו', כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע, ולשונו מלדבר אלא בצרכיו.

ברכת היין

ברכה ראשונה ואחרונה

היין, כיון שהוא משקה חשוב יותר מכל המשקים, ברכתו פוטרת את כל שאר מיני המשקים מברכה, ולכן אם שתה יין וברך 'בורא פרי הגפן', אינו צריך לברך 'שהכל' על שאר המשקים. וכן אם שתה רביעית יין [81 גרם], שהברכה האחרונה היא 'על הגפן ועל פרי הגפן', וגם שתה רביעית משאר משקים שהברכה האחרונה היא 'בורא נפשות', אינו צריך לברך 'בורא נפשות', ודי במה שמברך ברכה אחרונה 'על הגפן'.

אבל אם שתה יין פחות מרביעית, ושתה מים רביעית, אע"פ שהברכה הראשונה 'בורא פרי הגפן' פטרה את המים, מכל מקום כיון שלא מברך ברכה אחרונה על היין, צריך לברך על המים 'בורא נפשות'.

שבת חתן

לאור האמור, מה שנהגו לקדש בשבת בבוקר בבית הכנסת כשיש שם חתן, ומביאים מיני מאכל ומשקה, אם השומע את הקידוש טעם מהיין, אינו צריך לברך 'שהכל' על

המשקה, אבל אם לא טעם, יברך 'שהכל'. ומכל מקום פשוט שהיין לא פוטר מיני מאכלים שברכתם 'שהכל', כמו ביצה, סוכריות וכדומה. (קסו)

יין שבתוך הסעודה

טעם מהיין בקידוש, ורוצה לשתות יין בסעודה, אם דרכו לשתות יין בסעודה, אין צריך לברך. אך אם אין דרכו לשתות יין בסעודה, יברך. ומכל מקום אם בדעתו היה לשתות יין בסעודה, בכל אופן לא יברך. (קסח)

אדם שאינו רגיל לשתות יין בסעודה והתארח בשבת, והגישו לפניו יין בסעודה, אינו צריך לברך, כיון שהאורח דעתו על כל מה שיביא לו בעל הבית.

דיני הפסק באמצע האכילה

מקום הברכה

לכתחילה צריך להשתדל לברך ברכה אחרונה 'מעין שלוש' על עוגה או שבעת המינים, במקום שאכל. ואולם אם כבר הלך למקום אחר, אינו צריך לחזור למקומו הראשון, אלא רשאי לברך במקום האחר. (ה"ע ח"ב עמוד מג)

אין חובה לברך ברכת 'בורא נפשות' דוקא במקום שאכל, ומן הדין רשאי לברך במקום אחר. אלא שבודאי יש להזהר לברך מיד ולא לדחותה, כדי שלא ישכח לגמרי מלברך.

הפסק באכילת פת או עוגה או פירות משבעת המינים

האוכל פת או עוגה או פירות משבעת המינים [ענבים, יין, תאנים, רימונים, זיתים, תמרים] אפילו אכל פחות מכמות 'כזית' [27 גרם], ובאמצע אכילתו יצא לחוץ וחזר למקומו ורוצה להמשיך לאכול, אינו צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה. (שם מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על המאכלים האלו, [ברכת המזון או מעין שלוש], צריך לברכה במקום שאכל, נמצא שעדיין מחובר וקשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדיין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך שוב ברכה ראשונה. (שם מג)

הפסק באכילת פירות שאינם משבעת המינים או בשתיית משקים

אכל בבית **במקום מסוים** פירות שאינם משבעת המינים או שתה מים וכל מיני משקים חוץ מן היין, ויצא מהבית לחוץ או שנכנס לבית הכסא או שיצא למרפסת ביתו שאין בה קורת גג או שיצא לחדר מדרגות של הבנין, שהוא נחשב כרשות אחרת, כיון ששייך גם לשכנים, וחזר למקומו הראשון לאכול, הרי זה נחשב הפסק, וצריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה.

אולם אם נשאר בתוך הבית, אך עבר לחדר אחר או שיצא למרפסת שיש בה קורת גג או שיש לו וילה עם כמה קומות, ועלה קומה, אינו חוזר לברך.
והטעם שצריך לברך שוב כאשר משנה את מקומו, כיון שהברכה האחרונה על המאכלים האלו, היא ברכת 'בורא נפשות', שאין צריך לברכה דוקא במקום שאכל, ולכן ברגע שיצא ממקום אכילתו, אין לו שום קשר למקום זה ונחשב כמו שסיים את אכילתו, אי לכך אם רוצה לאכול עוד, צריך לברך שוב. (שם מא מד)

זה לא הפסק

אולם ישנה אפשרות שאם ישב לאכול **במקום מסוים**, ושינה את מקומו למקום אחר, לא יצטרך לברך שוב, וזאת באופן שיתקיימו שני התנאים הבאים: **א**. שהיה בדעתו מתחלה בשעת הברכה לצאת למקום האחר. **ב**. שלקח את הפרי או את המשקה אתו. וכשיצטרפו שני התנאים, אין צריך לברך. (שם מא. רכב)
למשל: יצחק ישב בבית וברך על התה, ובשעת הברכה חשב להמשיך לשתות במרפסת שאין לה גג, ולקח עמו את הכוס ויצא למרפסת. כיון שבדעתו היה לצאת לחוץ, ויצא עם הכוס, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ.
אבל אם יצחק לא שתה במקום מסוים אלא היה **הולך ושותה**, אף אם לא חשב בשעת הברכה לצאת למרפסת, כיון שלא התכוין לקבוע מקום לשתייתו, אין צריך לחזור ולברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.
יעקב ברך על הגרעינים בבית וידע שימשיך לאכול מהם בדרך, אינו צריך לחזור ולברך. אולם אם היה בדעתו לאכול רק באותו מקום בבית, ואח"כ החליט להמשיך לאכול בחוץ, אע"פ שלקח עמו את הגרעינים, צריך לחזור ולברך.
משה יצא לקניות בחנויות השונות ולקח עמו בקבוק מים לדרך, הוא ברך 'שהכל' בהיותו בחנות הבגדים, וכעבור מספר דקות בהיותו בחנות הנעליים רצה משה לשתות שוב מן המים, כיון שלקח את הבקבוק עמו, ולא קבע בדעתו לשתות דוקא בחנות הבגדים, אינו צריך לברך שוב על המים.

השאיר חברים

ישנה אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו במאכלים שברכתם האחרונה 'בורא נפשות', לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים על דעת לאכול פירות או לשתות קפה, ויצא אחד מהם ונשארו חבריו במקום, או שיצאו כולם והשאירו אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר

מישהו מהם, נחשב שלא נעקרה קביעות המקום שקבעו לאכול בו, וקשורים הם עדיין למקום אכילתם הראשונה. (רכ)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות אלא התיישבו ללמוד, וכדי לחזקם שיהיה להם כח להמשיך ללמוד, הביאו להם גם מאכלים ומשקים, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה, אפילו שהשאיר מקצת חברים במקום, כיון שאין זה נחשב שקבעו מקום לאכילה ושתיה, אלא אכילתם היא בדרך עראי בלבד, כדי שימשיכו בלימודם. (רכד, רכו)

למשל: אברהם בא ללמוד בחבורה ברוב עם בליל חג השבועות בבית הכנסת, והגישו הגבאים לפניהם עוגות, פירות ומשקים, וברך אברהם 'מזונות' על העוגה, 'העץ' על הדובדבנים, 'האדמה' על האבטיח, ו'שהכל' על המיץ. לאחר זמן יצא אברהם להתאורר ולהמשיך לקרוא את התיקון בחוץ, כשחוזר אברהם צריך לברך שוב ברכות 'העץ' 'האדמה' ו'שהכל', אע"פ שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת 'מזונות' אינו צריך לברך שוב, כיון שברכתה האחרונה היא 'מעין שלש' שצריך לברכה לכתחלה באותו מקום שאכל, נמצא שעדיין הוא קשור למקום אכילתו, וכמבואר לעיל.

ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתיה. כי הניסיון מורה לצערנו הרב, שאם לא מברכים מיד אלא משאירים את הברכה לזמן מאוחר יותר, פעמים רבות שהאדם מסופק אם ברך או לא. והרי להלכה כשיש ספק, אינו יכול לברך, שכלל גדול בידינו 'ספק ברכות להקל'. נמצא שיכול להיות שאכל ושתה בלי לומר הודאה לבורא עולם ישתבח שמו.

זאת ועוד, מכיון שרבו הדעות בפוסקים בשיעור הזמן עד אימתי יוכל לברך ברכה אחרונה, לכן הטוב ביותר לברך מיד, כדי שלא יכנס לספקות וחששות.

סוף זמן ברכה אחרונה על מאכל

סוף הזמן של ברכת 'בורא נפשות' על מאכל, וסוף הזמן של ברכת 'מעין שלוש' על מאכל, הוא כל עוד שמרגיש שבע מהמאכל שאכל, אך אם כבר מרגיש שהוא רעב, עבר הזמן, ואינו רשאי לברך עוד. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן טוב שיאכל שוב מאכל בשיעור כזית [27 גרם], כדי שיתחייב בברכה אחרונה, ויברך. (שלחן ערוך סימן קפד סעיף ה)

סוף זמן ברכה אחרונה על משקה

סוף הזמן של ברכת 'בורא נפשות' על משקה, וסוף זמן ברכת 'מעין שלוש' על היין, הוא כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אך אם כבר מרגיש שהוא צמא, עבר הזמן, ואינו רשאי לברך עוד. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא צמא או לא, לכן טוב שישתה שוב משקה בשיעור רביעית [81 גרם], כדי שיתחייב בברכה אחרונה, ויברך. (שלחן ערוך סימן קפד סעיף ה)

הפסד מצוה - ברכה

ויש לתת את הדעת, על אשר מצוי מאוד שאדם שותה איזשהו משקה, ולאחר זמן מסוים נעשה שוב צמא ורוצה לשתות, ולוקח ושותה, ואינו שם לב שהפסיד כבר את ברכת 'בורא נפשות' על השתיה ששתה בתחלה. ובפרט בליל שבועות שלומדים כל הלילה וחם מאוד, ואם אין מזגנים טובים, חוזרים הציבור להיות צמאים תוך זמן מועט, ורבים חושבים שבזה שהם מברכים ברכה אחרונה בסוף הלילה, הרי הם פוטרים את כל השתיה ששתו ואת כל המאכלים שאכלו במשך הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר הזמן. אשר על כן, יש להזהר שבכל פעם ששותה משקה בכמות של רביעית [81 גרם] בבת אחת, או שאוכל פרי או עוגה בכמות של כזית [27 גרם], וחושש שאולי עד שישתה או עד שיאכל בפעם הבאה, יעבור הזמן של הברכה האחרונה, ישים לב לברך את הברכה האחרונה מיד לאחר שאכל או שתה. וכאשר יאכל לאחר זמן בפעם השניה, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כיון שבברכתו הראשונה שמברך בתחילת הלילה כאשר אוכל או שותה בפעם הראשונה, פוטר הוא את כל השתיה שישתה ואת כל המאכל שיאכל במשך הלילה. (רכה)

נמצא שאף על פי שברך ברכה אחרונה, אין זה נחשב להפסק וסילוק מהברכה הראשונה, ורשאי לאכול ולשתות על סמך ברכה זו. והבאור בזה, כיון שכל מה שברך את הברכה האחרונה, היה רק מחשש שמא יעבור הזמן של הברכה ויפסידה, ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, ולכן אין זה נחשב כעקירה וסילוק, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך הברכה הראשונה. (יחו"ד ח"ו יא. שאר"י ג שז)

מאה ברכות בכל יום

חיוב מצות מאה ברכות

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן מו סעיף ג): **חייב** אדם לברך בכל יום מאה ברכות **לפחות**. ובזמנו של דוד המלך ע"ה, היתה תקופה שלא הקפידו בזה והיו מתים מאה בחורים

מעם ישראל מידי יום, עד שבא דוד המלך והחזיר עטרה ליושנה שיברכו מאה ברכות בכל יום ופסקה המגפה.

ובאמת שבימי החול, כמעט ואין בעיה להגיע למאה ברכות, כי בשלוש עמידות שאדם חייב להתפלל בכל יום בתפלות שחרית, מנחה וערבית, כבר יש 57 ברכות. ועוד 21 ברכות שבברכות השחר וברכות התורה = 78 ברכות. ועוד 11 ברכות של ציצית ותפילין, ברוך שאמר וישתבח, יוצר אור, אהבת עולם וגאל ישראל. ובערבית, מעריב ערבים, אהבת עולם, גאל ישראל והשכיבנו = 89 ברכות. ועוד 6 ברכות שאדם אוכל לפחות פעם אחת ביום לחם, ויש לו ברכת 'על נטילת ידים', 'המוציא', וארבע ברכות שבברכת המזון = 95 ברכות. ועוד ברכת 'אשר יצר' ושאר ברכות הנהנין שבמשך היום, מגיע האדם בקלות למעלה מ-100 ברכות.

אבל בשבת קודש שיש לנו בעמידה 7 ברכות בלבד, א"כ בארבע תפלות = 28 ברכות. ועוד 21 ברכות שבברכות השחר וברכות התורה = 49 ברכות. ועוד 10 ברכות של מעריב ערבים, אהבת עולם, גאל ישראל והשכיבנו. ובשחרית, ציצית, ברוך שאמר וישתבח, יוצר אור, אהבת עולם וגאל ישראל = 59 ברכות. ועוד 21 ברכות של קידוש ליל שבת ויום שבת, יחד עם שלושת הסעודות שחובה לאכול בשבת = 80 ברכות. נמצא שחסרים עוד עשרים ברכות, כדי להשלים למאה ברכות. אשר על כן ישתדל לשים לליבו להשלים את הברכות החסרות, באכילת פירות ומגדנות לכבודה של השבת, ויכוין לקיים בזה גם מצות 'עונג שבת' שהיא מצוה מהתורה. וטוב שישתדל לעלות לספר תורה או לעליית מפטיר, ובתנאי שיודע לקרוא את ההפטרה בטעמים ונקודות כהוגן, ובזה מרויח עוד 7 ברכות. ועל זה הדרך ישתדל ככל האפשר להגיע למאה ברכות.

יום הכיפורים - והן אמת, כי הבעיה ביותר היא ביום הכיפורים שחסרים כ-30 ברכות, ואינו יכול להשלים אותם על ידי ברכות הנהנין, אשר על כן, יקפיד להשלים את החסר במיני בשמים ויברך, 'בורא עצי בשמים' 'בורא עשבי בשמים'. ו'הנותן ריח טוב בפירות' על פירות שיש בהם ריח טוב כמו אתרוג או קליפת לימון ומילון, ו'בורא מיני בשמים' על בושם, ויקפיד לברך בליל כיפור, בבוקר ובצהריים. ואם יוכל לזכות את הרבים ולהביא לבית הכנסת כמה מיני בשמים שיברכו עליהם, זכות הרבים תלויה בו. ובפרט ביום הקדוש הזה, שהוא יום מחילה וסליחה וכפרה, ובזה קונה לעצמו סנגורים טובים, אשרי הזוכה ומזכה. וטוב גם שיעלה לספר תורה או לעליית מפטיר, ובתנאי שיודע לקרוא את ההפטרה בטעמים ונקודות כהוגן.

ועצה טובה, שיודיע הגבאי לפני קריאת התורה, שהעולים לספר תורה יברכו בקול רם ויכוונו להוציא ידי חובה את השומעים, ויחשב לשומעים כאילו גם הם ברכו, ויצטרף להם למאה ברכות.

נשים

גם הנשים חייבות לברך מאה ברכות בכל יום. כ"פ הגרי"ש אלישיב שליט"א ועוד. (ה"ע א נט)
אף על פי שהנשים חייבות בתפלה אחת ביום, מכל מקום אם יש באפשרותן, תשתדלנה להתפלל שלוש תפלות שחרית, מנחה וערבית, ודי לה שתתפלל את העמידה שיש בה 19 ברכות, ובשלושת התפלות יהיו לה = 57 ברכות. ועוד 20 ברכות השחר שהאשה חייבת בהם. וטוב שתאכל פעמיים לחם ביום, א"כ נוספו לה עוד 12 ברכות, הנה כבר 89 ברכות. ובודאי שלא קשה להוסיף עוד 11 ברכות, על ידי ברכות: מזונות, הגפן, העץ, האדמה, שהכל, נפשות, על המחיה, אשר יצר, בשמים ועוד. נמצא שגם אשה שתתאמץ תוכל להגיע למאה ברכות בכל יום.
אשה שקשה לה להתפלל שלש תפלות בכל יום, תשתדל בעוז ותעצומות לברך מאה ברכות, על ידי ריבוי בברכות הנהנין ככל האפשר, מלבד הארבעים ברכות שיש לה בעמידה אחת ובברכות השחר, שחייבת בהם בכל יום.

אכילה קודם הסעודה

ישתדל קודם הסעודה, שלא לאכול מאכל בשיעור כזית [27 גרם], וכן לא ישתה משקה בשיעור רביעית [81 גרם] בבת אחת, כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, כי מאחר והסעודה לפניו, ובעוד זמן מה יצטרך לברך ברכת המזון, נמצא שיפטור בברכת המזון את הברכה האחרונה שהתחייב על מה שאכל או שתה.
ומכל מקום אם אכל או שתה בטעות קודם הסעודה, לא יברך ברכה אחרונה. אלא שעדיין יש לו אפשרות לברך, באופן שלאחר הברכה האחרונה, יעשה איזשהו הפסק והיסח הדעת, וכגון שיצא מעט לחוץ, ואחר כך יטול את ידיו לסעודה. (ה"ע ב עמוד כט)
על כן, הנוהגים בשבתות לברך על מיני מאכל של מזונות, העץ, האדמה ושהכל, לאחר הקידוש קודם הסעודה, כדי להשלים 'מאה ברכות', אמנם מנהג טוב הוא, אך ישימו לב שלא לאכול שיעור כזית, כדי שלא יתחייבו בברכה אחרונה וכנ"ל.
ואולם כל זה כשמברך על פירות וכיוצא, אך לא יאכל סלטים או דגים, שמאחר ותיכף יאכל מהם בסעודה ולא יצטרך לברך עליהם, נמצא שבאכילתו עתה, גורם לברכה שאינה צריכה, לכך עדיף שלא יאכל מהם לאחר הקידוש. (חזו"ע ברכות יא)

המברך על פירות קודם הסעודה, והביאו לו עוד פירות בתוך הסעודה, לא יברך שנית, שנטילת ידיים וברכת המוציא, אינם מהווים הפסק.

דברים הבאים בתוך הסעודה

משקים שבתוך הסעודה

השותה מים או שאר מיני משקים בסעודת פת, אינו מברך עליהם, כיון שהשתיה היא כדבר הטפל לאכילה, ונפטרו בברכת 'המוציא'. ומכל מקום טוב שישתה מעט קודם הסעודה, ויכוין לפטור בברכת 'שהכל' את המשקים שישתה בסעודה.

ואמנם על היין צריך לברך בתוך הסעודה, שכיון שהיין הוא משקה חשוב, הצריכו לו ברכה בפני עצמו, אפילו בתוך הסעודה.

מאכלים שבתוך הסעודה

מיני מאכל הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה, כמו בשר, אורז, דגים, גבינה, ביצים, חמוצים, סלטים וכל כיוצא בזה, אין צריך לברך עליהם אלא נפטרים הם בברכת 'המוציא' שמברך על הלחם. אבל האוכל פירות או מיני מתיקה בסעודה לקינוח, מברך עליהם ברכה ראשונה, וברכת המזון פוטרתם מברכה אחרונה. (קפג)

קינוח סעודה

אכל בתוך הסעודה פרי או ירק מבושל שבא מחמת הסעודה שאין צריך לברך עליו, ובסוף הסעודה הובא לפניו מאותו פרי או ירק חי לקינוח סעודה, צריך לברך עליו ברכה ראשונה.

למשל: אכל בתוך הסעודה מלפפון חמוץ שאין צריך לברך עליו, ובסוף הסעודה הובא לפניו מלפפון חי לקינוח, צריך לברך עליו ברכה ראשונה. (ה"ע ח"ב לז)

וכיוצא בזה אם אכל בתוך הסעודה סלט ירקות שבתוכו חתיכות מלפפון חי, ולאחר הסעודה הגישו לפניו מלפפון חי לקינוח, צריך לברך עליו. משום שמתחלה היה המלפפון החי בתוך התערובת, ועכשו השתנה כשהוא לבד, הרי שדבר חדש בא לפנינו. (ה"ע ח"ב לח)

קומפוט

האוכל פירות מבושלים בסוכר בסוף הסעודה כמו קומפוט של תפוחים, אגסים, שזיפים, אפרסקים, משמשים, אננס וכדומה, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, כיון שאוכלם לקינוח סעודה. (קצו)

גלידה או ג'לי

האוכל גלידה או ג'לי בתוך הסעודה לקינוח, מברך 'שהכל נהיה בדברו'. כי אף על פי שיש אומרים שהגלידה נחשבת כמשקה, והרי על משקה לא מברכים בתוך הסעודה, מכל מקום מאחר והטעם שלא מברכים על משקה בגלל שהוא בא לעזור לעיכול המאכל, ולכך הוא טפל לאכילת הפת, אם כן גלידה שלא באה למטרה זו אלא לקינוח בלבד, אינה טפלה לסעודה ומברכים עליה. וכן נוהג למעשה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א. וכן דעת השבט הלוי, אבן ישראל פישר, הגרש"ז אוירבך, הגרי"ש אלישיב ועוד. (הלכה ברורה ח"ט קצג)

עוגה לקינוח סעודה

לאור מה שהתבאר לעיל בבאור המושג 'פת הבאה בכיסנין', שיש שלושה סוגי עוגות שמברכים עליהם 'מזונות' מחמת הספק, כי לכל דעה על הסוג האחר מברכים 'המוציא', לכך לכתחלה אין ראוי לאכול עוגה בתוך הסעודה, שמכיון שהעוגה היא ספק 'המוציא' או 'מזונות', וכבר ברך על הלחם 'המוציא', נמצא שיכול להיות שכבר נפטרה העוגה מברכה, ולכן אם אוכל עוגה בתוך הסעודה, לא יברך עליה כלל. ואם אוכל עוגה שלכל הדעות ברכתה 'מזונות', כגון 'באקלווע', שעשויה היא כמין כיסים ממולאים באגוזים ושקדים, וגם העיסה מתוקה, וגם כוססים אותה בשיניים, המברך עליה 'מזונות', יש לו על מה לסמוך. ועל כל פנים טוב שיאכל את העוגות לאחר ברכת המזון, או שיכוון עליהם מתחילה כשמברך 'המוציא'. (קפז)

פירות לקינוח סעודה

האוכל פירות, פיצוחים או ממתקים לקינוח לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, אך אינו מברך עליהם ברכה אחרונה, מפני שברכת המזון פוטרת אותם.

הסרת מפה

אם לאחר שגמרו לאכול את הפת, הוציאו את המפה שעל השלחן ופרסו מפה אחרת, והביאו עליה מיני פירות וממתקים, לבד מברכה ראשונה שצריך לברך על הפירות והקינוחים, צריך לברך גם ברכה אחרונה, מאחר והוצאת המפה נחשבת כסילוק והיסח הדעת מאכילת הפת, ואין קשר בין ברכת המזון שבאה בשביל אכילת הפת לבין אכילת הפירות והקינוחים. ואפילו אם השאירו כמה חתיכות לחם על המפה השניה, אין זה נחשב כהמשך הסעודה, כיון שמשאירים זאת רק לצורך ברכת המזון. (ה"ע ח"ב לו)

דברי תורה בתוך הסעודה

שנינו במשנה מסכת אבות (פרק ג משנה ג) רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִזִּבְחֵי מֵתִים. אֲבָל שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה, כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'. ע"כ.

אשר על כן, ישתדל כל אדם לומר דברי תורה על שלחנו, וגם אם הוא ממהר לצאת, יאמר דברי תורה מעט. וטוב לקבוע לקרוא מתוך ספר אפילו שתי הלכות בכל סעודה, ולהתקדם בהלכות מסעודה לסעודה עד שיגמור את הספר. וילמד בספרים קלים, כמו בחוברות הללו הלכות 'ברכות', 'שבת', 'כשרות המטבח', הלכות חג בחג וכיוצא. ובפרט אם מקריא גם כן את ההלכות לאחרים, וכגון שבני הבית עמו ביחד או אנשים אחרים, שמעלתו גדולה עד מאוד שמזכה את הרבים, ואשריו ואשרי חלקו.

ומה טוב ומה נעים במה שהנהיגו בכמה מקומות עבודה, שכאשר מתאספים לאכול שם מידי צהריים, עומד אחד וקורא להם כמה הלכות, ובודאי זכות גדולה היא, וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

ויש להקפיד לומר דברי תורה גם בסעודות שבת, אף שבלאו הכי הם סעודות מצוה, כי מעלת לימוד התורה בשבת שווה פי כמה וכמה. וכמו שכתב בספר שיבת ציון (חלק ב עמוד רלג, להרב בן ציון מוצפי שליט"א) ששעה אחת של לימוד תורה בשבת, שווה כמאה שבעים מליון שעות של חול. שכן כתבו רבנו חיים ויטאל ורבנו הרש"ש זיע"א. ומכאן אנו רואים כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל וכלל, בערך הזמן שלה.

דין מים אחרונים

מים אחרונים חובה

אחר גמר אכילת סעודת פת, בין איש בין אשה חייבים ליטול את ידיהם למים אחרונים. והטעם לתקנה זו, מפני שיש סוג מלח הנקרא מלח סדומית, והוא מלח מסוכן מאוד שאם נוגע בעיניו של האדם, יכול להתעוור חס ושלום, ושמא נגע בו האדם בסעודה ויגע אח"כ בעיניו. ואע"פ שבזמנינו לא מצוי המלח הזה, מכל מקום צריכים ליטול ידים למים אחרונים, כי יש בזה טעם גם על פי הסוד. (ה"ע ח"ב מד, מה)

אם אין לו מים, רשאי ליטול ידיו במשקה אחר חוץ מן היין, משום בזיון היין. (רנג)

כמות המים
לא ירבה במים אחרונים, כי יש בהם רוח רעה. ומכל מקום יתן מים עד קשרי האצבעות, ולא כאותם שדופקים את היד בברז, שיצא להם מעט מים. (שם מה)

מקום הנחת המים האחרונים
כיון שמים אחרונים יש בהם רוח רעה, לכך יזהר שלא ישפכם על גבי קרקע אלא בתוך הכיור. ומכל מקום מותר לברך ברכת המזון כשהמים האחרונים מונחים עדיין על השלחן, אך טוב להוציאם, מפני כבוד הברכה. (שם מה מו)

אכילה אחר מים אחרונים
גמר את הסעודה ונטל ידיו למים אחרונים, צריך להזהר שלא לאכול ולא לשתות, עד אחר ברכת המזון, שכיון שעשה מים אחרונים, הרי זה נחשב להיסח הדעת מהאכילה. אולם אם הוא אורח, אפילו נטל ידיו למים אחרונים ואמר 'בואו ונברך', אין זה נחשב להיסח הדעת, ואם יגישו לפניו עוד מאכל או משקה, רשאי לאכול ולשתות, עד שבעל הבית יסיח דעתו מהאכילה, בנטילת מים אחרונים או שיאמר 'בואו ונברך'. ואולם אם ברור לו בדעתו שאינו אוכל עוד, ואפילו אם בעל הבית יאמר לו לאכול, הוא לא יאכל, הרי זה נחשב להיסח הדעת, ולא יאכל עד אחר ברכת המזון. (רלג, רלה)

איסור דיבור
לא ידבר בין מים אחרונים לברכת המזון, אך אם דיבר אינו צריך ליטול ידיו שוב. (רנו)

הסרת הסכין מהשלחן
המנהג לכסות את הסכין או להסירה מהשלחן בשעה שמברכים ברכת המזון, ומכל מקום בשבתות או בימים טובים, לא נהגו להסירה. (סי קפ ס"ה. ועיין אמרי אליהו מלכא ח"א ע' פט. רמ)

מדיני זימון

זימון בשלשה או בעשרה
שלשה שאכלו יחד צריכים לזמן, וכשעשרה או יותר אכלו יחד, מוסיפים בזימון שם ה', כמובא בסדורים: 'נברך אלוקינו שאכלנו משלו'.

ישנו הבדל הלכתי בין זימון בשלשה לזימון בעשרה, שבזימון של עשרה חייבים הם להתכוין בשעה שמתחילים לאכול, שיושבים על דעת להצטרף כולם לזימון, ורק אם התכוונו לכך, יכולים לזמן עם שם ה', אבל אם לא התכוונו, יזמנו בלי שם ה'. לא כן בזימון של שלשה, אע"פ שלא ישבו מתחלה על דעת להצטרף יחד, מצטרפים לזימון.

למשל: שלשה בעלי בתים שאכלו בחצר כל אחד על שלחנו, אע"פ שלא ישבו על דעת להצטרף יחד, מצטרפים הם לזימון. וכן שלשה שישבו במסעדה לאכול, אע"פ שכל אחד אוכל לבדו ולא התכוונו להצטרף, מצטרפים הם לזימון.
לא כן, אם ישבו עשרה אנשים במסעדה, אינם רשאים לזמן בשם ה', אלא אם כן ישבו מתחלה על דעת להצטרף יחד לזימון. (ה"ע ח"ב נא)

אכילת פועלים יחד

בתי הארחה או מסעדות שמזדמנים שם למעלה מעשרה פועלים מידי יום לארוחת הצהרים, רשאים הם לכוון פעם אחת ולתמיד, שבכל פעם שהם נכנסים לאכול, דעתם להצטרף יחד לזימון, ואינם צריכים לומר כן בכל יום. (שם נב)

אכילת בני הישיבות יחד

בני הישיבות המסולאים בפז, שנכנסים לחדר האוכל בשעה קבועה, ובכל שלחן יושבים ששה או שבעה בחורים, הרי הם מצטרפים לזימון בעשרה עם חבריהם שיושבים בשולחנות האחרים, ומזמנים עם שם ה'. ואפילו אם החדר אוכל גדול מאוד, כל שרואים אלו את אלו ושומעים את המזמן, מצטרפים. ואמנם טוב שיאמרו אחת לתמיד, שדעתם להצטרף לזימון בכל פעם שנכנסים לאכול. (שעה)

למנוע ביטול תורה

המשתתף בסעודה גדולה, ואין באפשרותו להמתין עד לסיום הסעודה ולזימון, וממהר ללכת ללימודו או לישון מוקדם כדי שלמחרת בבוקר יוכל לקום לתפלה בזמן, וללמוד בערנות וישוב הדעת, אם יודע שתהיה באפשרותו לקבץ קבוצה של עשרה לאחר הסעודה ולזמן בשם, עדיף שיעשה כן. אך אם אי אפשר, יש לו לכוין בשעה שבא לאכול שאינו מתכוין להצטרף עמהם לזימון, ואז מברך לעצמו ללא זימון כלל, או שיסכם עם עוד שניים שיזמנו אתו זימון של שלשה בלבד. ומכל מקום באופן שלא כיון ואין לו עשרה וממהר ללימודו, יש מקום להקל לו לברך בלי זימון. (שצא ובהערה)
ועצה טובה לברך ברכת המזון בחתונות ובשמחות גדולות, מיד לאחר הסעודה ולא לאחר הריקודים, ועל ידי זה זוכרים הרבה אנשים לברך ברכת המזון, אף שבדרך כלל אינם מברכים, וכך גם כולם מרוויחים את הזימון.

מי המזמן?

אם יש כהן שאוכל עמנו בשלחן, יש לכבד את הכהן שיזמן. ואולם אם יש שם תלמיד חכם, יכבדו את התלמיד חכם, כי הוא קודם לכהן. ומכל מקום רשאי מידי פעם החכם לכבד את הכהן שיזמן, אע"פ שהכהן עם הארץ. אבל באופן קבוע, אין לחכם לכבד

אותו, כדי שלא להשפיל את כבודה של התורה ח"ו, שהרי מעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה יותר. ואם הכהן הוא גם תלמיד חכם, יש מצוה לכבדו בזימון, שנאמר 'וקדשתו', לברך ראשון ולהקדימו לכל דבר. (שצד)

צירוף לזימון באכילת פירות או ירקות

תשעה שאכלו לחם ואחד אכל כזית [27 גרם] פרי או ירק, או שתה רביעית [81 גרם] משקה חוץ ממים, מצטרף עמהם לזימון של עשרה. והוא הדין לשבעה שאכלו לחם ושלשה אכלו ירק, אבל ששה שאכלו לחם וארבעה אכלו ירק, אינם מצטרפים לזימון של עשרה, כיון שצריך שיהיה רוב הניכר של אנשים שאכלו לחם. (סימן קצז סעיף ב)

צירוף לזימון אחר גמר אכילה

שנים שאכלו לחם, ורוצים לצרף אדם שלישי כדי שיהיה להם זימון, יכולים לכתחלה לתת לאחר לאכול כזית פרי או ירק, או לשתות רביעית משקה שהוא חוץ מן המים, ויצטרף עימהם לזימון. (ה"ע ח"ב נה)

צירוף לזימון אחר מים אחרונים

שנים שסיימו אכילתם ונטלו ידיהם למים אחרונים, ובא השלישי וישב לאכול עמהם, אינו מצטרף לזימון כלל. (שם נג)

זימון כשעדיין חלק אוכלים

אם חלק מהמסובים סיימו אכילתם וחלק לא סיימו, רשאים המסיימים לזמן, ולאחר שאמר המזמן 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו', רשאים האחרים להמשיך באכילתם. ואמנם בני אשכנז נהגו להמתין שלא לאכול עד שיסיים המזמן את הברכה הראשונה שבברכת המזון 'הזן את הכל', ואח"כ ממשיכים לאכול. (שם נג)

צירוף קטן לזימון

ילד קטן מגיל שש ומעלה, אם יודע למי מברכים, מצטרף לזימון אפילו של עשרה, ואין לצרף אלא קטן אחד ולא יותר. ואמנם מנהג בני אשכנז שלא לצרף קטן לזימון. (שם נד)

ובדרך אגב, יש לדעת ולהודיע לרבים, שאפילו קטן שהגיע לגיל שש, אם לא ברור לנו שגופו נקי כהוגן, דהיינו שמקנח עצמו היטב, אין לענות אחריו 'אמן'. (ע"פ מגן אברהם, ישועות יעקב, מגן גיבורים ועוד. וכתב הרב גנצפריד בספרו פאת השלחן, מאחר והברכה אינה יוצאת מגוף טהור, חמור יותר מברכה לבטלה שאסור לענות אמן אחריה.) ובקטן פחות מגיל שש, אפילו אם הוא ודאי נקי, אין עונים אחריו, ואינו מצטרף לזימון. ולצערנו הרבה

לא יודעים זאת, ונכשלים באיסור עניית אמן יתומה, חס ושלום. (וכמו שכתב הריב"ש שאפילו הוא חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים, אינו כלום, והרי הוא כמי שאין בו דעת. וכן דעת הראב"ד, הרשב"א, הטור, מהר"ש אבוהב, שלחן ערוך (סימן רטו ס"ג), פרי מגדים, פתח הדביר, שיירי כנסת הגולה, הגר"א, מאמר מרדכי, הגר"ח פלאג'י, חקרי לב, שדי חמד, ערוך השלחן, משנה ברורה, כף החיים ועוד. יבי"א ח"ב סימן יג)

צירוף נשים לזימון

נשים אינן מצטרפות לזימון של גברים כלל. אלא שאם אכלו עם הגברים ושומעות את הזימון של הגברים, חייבות לענות. (שפח)

אם אין שלשה גברים, ויש שלש נשים, רשאיות הנשים לזמן לעצמן, אך לא יזמנו עם שם ה' אפילו כשיש עשר נשים. (שפח)

צירוף מחלל שבת לזימון

יהודי שלא השכיל ולא זכה לחזור לחיק הקב"ה, ועדיין מחלל שבת בפרהסיא, אין מצרפים אותו לזימון של שלשה ולא לזימון של עשרה. (שפז בהערה)

השומע זימון

אדם שלא אכל ושומע את המזמן אומר 'נברך שאכלנו משלו', יענה אחריו 'ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד' [ר"ת: בושת ל"ו]. וכן אם שמע זימון של עשרה יענה 'ברוך אלוקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד'. אבל אם שמע רק שעונים 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו', יענה 'אמן' בלבד. (שפה)

מדיני ברכת המזון

מן התורה

אכל לחם ושבע, מצות עשה מן התורה לברך ברכת המזון, שנאמר (דברים ח י), "**ואכלת ושבעת וברכת** את ה' אלוהיך, על הארץ הטובה אשר נתן לך".

הברכה בכוונה

כל הזהיר בברכת המזון, פרנסתו מצויה לו כל ימיו בכבוד, וטוב לברך מתוך סידור, ויכוין פירוש המילים בעת הברכה. (שז)

המקום לברכת המזון

צריך לברך ברכת המזון במקום שאכל. ואם יצא ממקומו במזיד [בכוונה] והלך למקום אחר, צריך לחזור למקומו הראשון לברך שם ברכת המזון. ואם ברך במקום האחר, יצא

ידי חובתו. ומכל מקום אם בטעות יצא ממקומו לאחר הסעודה והלך למקום אחר, רשאי לברך לכתחילה במקום שנזכר. (ה"ע ח"ב מא)

שינוי מקום בסעודה

ישתדל שלא ללכת באמצע סעודתו למקום אחר לפני שברך ברכת המזון, ואפילו שבדעתו לחזור למקומו הראשון, מחשש שמא ישכח לברך. ואולם כל שהוא לצורך דבר מצוה, מותר לכתחילה לצאת, אך ישים לב שלא ישכח לברך. (שם לט)

ברכת המזון מיושב

מברך ברכת המזון כשהוא יושב, והחמירו בה יותר, כיון שהיא מהתורה. ומכל מקום אם הוא ממהר לשיעור תורה וכדומה, רשאי לומר את נוסח 'הרחמן' בהליכתו. (שם ס) גם ברכה אחרונה על שבעת המינים 'מעין שלוש', יברכה כשהוא יושב, כיון שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה. (שם ס)

"מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן"

היה מברך ונכנס לחדר אביו או אמו או תלמיד חכם או זקן [מגיל שבעים שנה], צריך לעמוד מפניהם, אך בודאי שלא יפסיק בדיבור כלל אפילו לומר 'שלום'. (שם נט)

עניית 'אמן' באמצע הברכה

המברך ברכת המזון ושמע ברכה מחברו או קדיש או קדושה וכיוצא, לא יענה, שדינו כדין הנמצא בתפלת שמונה עשרה. אולם בברכה רביעית, רשאי לענות קדושה וברכו, ו'אמן' של חצי קדיש, אך לא יענה 'אמן' של ברכות [כדין הנמצא בקריאת שמע וברכותיה]. ומכל מקום, כשהגיע לנוסח 'הרחמן', חייב לענות הכל. (שם נז)

להשמיע את הברכה לאוזניו

לכתחילה צריך להשמיע לאוזניו את הברכה. ויקפיד בזה מאוד, כי הניסיון מורה שכאשר אדם מברך בקול, מבטא את המילים טוב יותר, וגם לא שוכח אם הזכיר 'רצה והחליצנו' בשבת או 'יעלה ויבוא' בראש חודש וכדומה. והוא הדין לכל ברכה שמברך, שצריך לשים לב להשמיע לאוזניו, כי יש פוסקים שאומרים שאם לא השמיע לאוזניו, לא יצא ידי חובתו. ואמנם להלכה אם לא השמיע לאוזניו, אינו חוזר לברך. (שם ס)

איסור מלאכה בשעת הברכה

אין לעשות מלאכה כשמברך ברכת המזון, ואפילו מלאכות קלות כאסיפת כוסות וסכו"ם. והוא הדין שאין לעיין בדברי תורה כשמברך ברכת המזון. (ערב) וכידוע, שזו עצת היצר הרע להזכיר לבעלים מסוימים דוקא באמצע ברכת המזון, לעזור לאשה או לעיין בספר, על אף שבדרך כלל כשלא בשעת הברכה, אינם נוהגים לעשות כן.

שיעור כמות 'כזית'

כבר בארנו לעיל שכמות 'כזית' הוא 27 גרם, ומכל מקום יש להקפיד שלא לשקול בדיוק 27 גרם, כיון שהמאכל שנשאר בשיניים ובחניכיים, אינו מצטרף ל'כזית'. (שב)

זמן אכילת 'כזית' - בכל מאכל שהוא, אין מברכים עליו ברכה אחרונה אלא אם כן אכל את כמות הכזית בתוך זמן של "אכילת פרס", שזה 7 וחצי דקות, אבל אם אכל את הכזית יותר מזמן זה, לא מברך ברכה אחרונה. ולכן אכל כזית לחם ב-8 דקות, לא מברך ברכת המזון. (שארית יוסף ח"ג שי)

המסופק אם ברך ברכת המזון

שלושת הברכות הראשונות שבברכת המזון, הן מן התורה, וחכמים הוסיפו ברכה רביעית 'הטוב והמטיב'. על כן, אם אכל ושבע ואינו זוכר אם ברך ברכת המזון, יברך את שלושת הברכות הראשונות חוץ מברכה רביעית, שכיון שהיא מדברי חכמים, כלל גדול בידינו, בכל ספק ברכות מדברי חכמים, להקל. (ה"ע ח"ב סג)

גם מי שאכל כזית פת ושבע משאר מאכלים, ומסופק אם ברך, חייב לברך. (שם סז)

וכן אם אכל ושבע מעוגה בשיעור קביעות סעודה [216 גרם], שמבואר לעיל שנוטל ידיו ומברך 'המוציא' וברכת המזון, ושכח אם ברך ברכת המזון, חייב לחזור ולברך. (רפז)

אכל כזית לחם ולא שבע, ומסופק אם ברך ברכת המזון, לא יברך, כיון שכאשר אינו שבע, הברכה היא מדברי חכמים, ורק כאשר שבע, הברכה היא מן התורה. (ב סט)

חיוב הנשים בברכת המזון

נשים חייבות בברכת המזון, ומכיון שנחלקו הפוסקים אם חיובן מהתורה או מדרבנן, לכך אם הן מסופקות אם ברכו, אף על פי שאכלו ושבעו, אינן חוזרות לברך. (שם עא)

נאמנות האשה

אכל ושבע והסתפק אם ברך ברכת המזון, ואשתו מזכירה לו שברך, אע"פ שאינו נזכר, יכול לסמוך עליה, ואינו חוזר לברך. (רצא)

נאמנות הקטן

אכל ושבע והסתפק אם ברך ברכת המזון, ובא קטן שהגיע לחינוך שלא הגיע לבר מצוה, ומזכיר לו שברך, אם אינו נזכר, אינו יכול לסמוך על דברי הקטן כלל, אבל אם הוא נזכר באיזה סימנים, כגון שעשה מים אחרונים והוא רגיל לברך מיד אחר מים אחרונים בלי להתעכב, יכול לסמוך על דבריו, ואינו חוזר לברך. (רצא)

נוסח ברכת המזון הקצר

אין לקצר בנוסח ברכת המזון ממה שתקנו רבותינו ז"ל, ואף הנשים עליהן לברך את הברכת המזון המובאת בסדורים במלואה. ובפרט בדורותינו שתהילות לאל יתברך הבנות לומדות בבתי ספר, וכבר בילדותן יודעות לקרוא ולכתוב בלשון הקודש, שבודאי חובה לחנכן לברך ברכת המזון, ולא יתרשלו חס ושלום.

ומכאן יש להעיר למשמע אוזנם של כמה בעלים שנשותיהם לא זכו ללמוד לקרוא, או בנים שאמותיהם גדלו בחוץ לארץ ואינן יודעות לקרוא, שיתאמצו ללמדן לקרוא, או לפחות שילמדו בעל פה את נוסח ברכת המזון ואת כל הברכות כולן. ומכל מקום כל עוד שעדיין לא למדו, יש להשתדל לזכותן ולכוין להוציאן ידי חובתן בברכות, ויאמר להן קודם לכן שיכוונו לצאת ידי חובה, ויכוין גם הוא עליהן להוציאן ידי חובתן. (שטז)

ואולם כשאין אפשרות להוציאם ידי חובתם, יש להקל להן שיאמרו בנוסח זה: "בריך רחמנא אלהנא מלכא דעלמא, מריה דהאי פיתא, בריך רחמנא דזן לכולא". וזה הנוסח תוקן דוקא בלשון ארמית, אבל בלשון הקודש אין לקצר כלל. והוא הדין בכל זה גם לאנשים מבוגרים עולים חדשים שלא למדו לקרוא, שלכתחלה יש ללמדם לברך כראוי, אך עד שילמדו, יש להקל כאמור. (ה"ע ח"ב עב)

אם ברכו ברכת 'מעין שלוש' במקום ברכת המזון, יצאו, וזה עדיף מהנוסח הנ"ל. (ב עב)

עד אימתי סוף זמן ברכת המזון?

אכל ושבע, וקם להתעסק בענייניו ושכח לברך, ואחר זמן נזכר, אם עדיין הוא שבע מאכילתו, יברך אפילו אחר כמה שעות. אך אם אינו שבע, הפסיד את הברכה. ויתחרט ויתוודה וישוב בתשובה על זה שאיבד מצות עשה מהתורה של ברכת המזון. ותיקונו על ידי שירבה בלימוד הלכות ברכת המזון, וגם יזכה את האחרים בזה.

ואם אכל כזית או יותר ולא שבע, ושכח לברך ברכת המזון, אם עדיין אינו רעב, יברך ברכת המזון. אך אם כבר עברו 72 דקות, הפסיד את הברכה. ויתחרט ויתוודה על שאיבד מצוה מדברי חכמים של ברכת המזון, ותיקונו כנ"ל. (ש)

עיכוב הברכה בסעודות גדולות

בשבתות חתן וכדומה שמאריכים הרבה מאוד בסעודה אפילו ארבע וחמש שעות, בדברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך בקדושה ובטהרה, כיון שממשיכים במאכלים ומשקים לקינוח, נחשב כהמשך אחד, ומברכים ברכת המזון כדין. (שא)

בהיתר ולא באיסור

הנוסח הנכון בברכת המזון באמירת הרחמן הוא כך: ''הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי 'בהיתר ולא באיסור' בנחת ולא בצער''. ולא כמו הסידורים שהשמיטו את המילים 'בהיתר ולא באיסור'. כי בודאי שעלינו להתפלל להקב''ה שיזמין לנו את פרנסתנו בדרך של היתר ולא נכשל חס ושלום בדרכים של איסור. (ה''ע ב עג)

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם